Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 85 (11583) | 1981 чылдың апрель 10, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 көп.

ОРГАНИЗАСТЫГ КИРЖИР

Ак-Довурак хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери, тудуг организациялары апрель 18-те болур ленинчи коммунистиг субботникке организастыг белеткенип турар.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң 140 ажыг ажылчыннары коммунистиг субботникке киржир. Олар эвээш эвес хемчээлдиг ажылды кылыр. Чижээ, А. Күжүгеттиң дашчы-бетонщиктер бригадазы Постоянный № 103 чуртталга бажыңының тудуунга 20 кубометр тууйбу хананы салырын шиитпирлээн.

Т. Ооржак, В. Савыл, В. Салчак, Б. Байыр оларның тудугжу бригадалары ТЭЦ-тиң ийиги ээлчээниң тудуунга ажылдаар. Олар чер алааның галереязын тударынга 12 кубометр, монолит фундаментилерге 10, монолит дээвир кылырынга 2, чадаларга 6 кубометр бетон салыр, 30 дөрбелчин метр өрээлдээшкин кылыр.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели ниитизи-биле ол хүн 3500 рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр, ажылдаан акшазындан 400 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

№ 42 тудуг эргелелиниң коллективи субботникке база идепкейлиг белеткенип турар. З. С. Салчактың бригадазы субботник хүнүнде ТЭЦ-ти алгыдарынга ажылдаар. Ол 54 дөрбелчин метрин штукатурлаар, 200 дөрбелчин метр ханаларны чугайлаар.

Ында К. Салчактың, Щ. Сагановтуң, Г. Колядаының бригадалары хоорайның уруглар эмнелгезиниң тудуунга ажылдаар. Олар бетон шалалар кудар, ханалар штукатурлаар, тууйбудан иштики ханаларны салыр.

Ак-Довуракта Шагаан-Арыгның № 5 участогу 12 квартиралыг бажыңның тудуунга 120 дөрбелчин метр хананы штукатурлаар.

№ 42 тудуг эргелелинден Шагаан-Арыг участогу-биле кады 175 кижи «Кызыл субботада» ажылдаар.

«Тыва даг-дүгү тудугнуң» үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадының коллективи ленинчи коммунистиг субботникке долу составы-биле үнер.

Коллектив ол хүн 50 кубометр демир-бетонну, дыка хөй арматура чок кылыгларны, хоюдугну, бараанныг бетонну, дилген ыяш материалдарны, 100 погон метр херимнерни белеткээр.

Үлетпүр-бүдүрүлге комбинадының коллективи ол хүн 2698 рубльдиң ажылдарын кылыр, ажылдаан акшазындан 200 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

Тудуг эргелелдериниң болгаш үлетпүр бүдүрүлге комбинадының албан-хаакчылары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары хоорайның чаагайжыдылгазынга киржир.

М. ООРЖАК.

АПРЕЛЬ 18 — ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

«Тыва кобальт» комбинат чүгле республикада эвес, харын база бүгү чуртта чугула продукцияны берип турар, депшилгелиг дериг-херекселдиг, амгы үениң сайзыраңгай бүдүрүлге чери. Коллектив оңгу беш чылдың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаадан эрте күүсеткен. Комбинат он бирги беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталын база чединишкинниг дооскан.

Комбинаттың хоюдулга салбыры бүдүрүлге чериниң кол участогу. Ооң ажылындан продукция бүдүрери дыка хамааржыр. Коммунист Кызыл-оол Маадыр-оолович Оюнның ажылдап турары аппараттар залында приборлар-ла хөй. Ол ында комбинаттың ажылдап эгелээн хүнүнден бээр шалыпчы ээлчеглерни эрттирип, дериг-херекселдерниң үзүк-соксаал чок ажылдаарын хандырып, дуржулгалыг удуртукчу апарган. Ооң удуртуп турары участогу ээлчег, ай болгаш квартал планнарын үргүлчү ажыр күүседип келген. Ээлчег коллективиниң кежигүннери «кызыл суббота» хүнүнде боттарының ажылчы туруштарынга ажылдаар.

ЧУРУКТА: К. М. Оюн аппараттар башкарар черде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Часкы хову ажылдары — хүннүң айтырыы

БЕЛЕТКЕЛ КАНДЫГЫЛ?

Он бирги беш чылдың баштайгы чылының часкы хову ажылдары эгелээринге чедир санныг хонуктар арткан. Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары бо чугула кампанияга канчаар белеткенип турарының дугайында тускай хыналданы кылгаш, ооң түңнелин районнуң күүсекчи комитединиң хуралынга чугаалажып көрген. Бо талазы-биле дыңнадыгны районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол агроному В. И. Коблов кылган.

Часкы тарылгага киржир ужурлуг районнуң ажыл-агыйларында янзы-бүрү марканың 128 трактор бар. Мелээ ёзугаар алырга марттың төнчүзүнге чедир ооң 114-үн септээн. Хыналдадан илерээни ол тракторларның чүс сезин септеттинген болган. Бо чазын ажыл-агыйлар барык 7000 га ажыг черни удур чарар ужурлуг. Черин шынарлыг чарарынга илчирбелиг тракторлар улуг рольду ойнаар. Ындыг турбуже септеттинмээн болгаш чедир септевээн тракторлар колдуунда илчирбелиг тракторлар болуп турар. Эң ылаңгыя «Барлык» совхозта олар хөйү-биле септеттинмээн. Ооң септелгезиниң озалдап турар кол чылдагааны артык кезектер чогунда, районнуң Сельхозкурком каттыжыышкыны (Г. А. Силкин) артык кезектер-биле чогуур үезинде хандырбааныңда.

Ажыл-агыйларда септээн 67 андазынның дөртүн, 66 сеялканың 24-үн комиссия белен эвес болганы-биле хүлээп албаан. Сеялкалар септелгезин «Шекпээр», «Дөң-Терезин» совхозтар шынар чок чорудкан. Часкы тарылгага ниити белеткел ажылы «Дөң-Терезин» совхоз (директору К. Салчак, кол агроном М. Ооржак) багай чорудуп турар. Бо чугула кампанияга киржир механизаторларны, суггатчыларны ам-даа четчелевээн, часкы тарылганы чорударының планы кылдынмаан, хову турлаан септевээн, үрезин хораннап, арыглаар ажылды чаа эгелээн.

Районнуң ажыл-агыйларындан часкы тарылганы ийи ээлчеглиг чорударынга 176 механизатор кадрлар четчири-биле бар. Оларның хөй кезииниң билиг-мергежилин бедиткен: 63 механизаторлар бирги, 64 кижи ийиги класстыг болуп турар.

Часкы тарылгага херегләэр 1100 тонна үрезинден «Барлык» совхозка 100 тонна үрезин чедишпес. Ону Каа-Хем районндан алырын дугуржуп алган хиреде амга чедир сөөртүлгезин организаставааны четпес. Ажыл-агыйларның шиитпирлеп шыдавайн турар айтырыы—картофель үрезини болур. Ниитизи-биле районнуң ажыл-агыйларынга 780 тонна үрезин херек. Ону дарый тывары, сөөртүп алыры негеттинип турар.

Район 11640 га черге часкы тарылганы чорудар. Ооң иштинде 8546 газы суггаттыг. Бо чылын суггаттыг черлерже кол кичээнгейни салырын совхозтар шиитпирлээн, ынчангаш 220 суггатчылыг 50 звенону тургускан. Оларның өөредилгезин организастаан. Суггатчыларның чурттаарынга 50 вагон-чугаш-бажың херек, амгы үеде ооң чартыы бар. Районда чаашкыннандырып суггарар 18 машинаның үжү ам-даа белен эвес.

Ажыл-агыйлар кывар-чаар материалды чедир сөөртүп албаан. Часкы тарылгага херегләэр 370 тонна кывар-чаар материалдардан чүгле 40 тонназы бар. Нефтебаазаларны совхозтар чедир септевээн, ында камналга айтырыын багай тургускан.

Часкы үеде механизаторларның ажылдап, чурттаар хову турлагларын «Барлык» совхоз эки септеп кылган. Хову турлагларында столоваялар ажылдап, механизаторлар, суггатчыларның чамдыызы ында чеде берген ажылдап кирипкен.

Марттың төнчүзүнге чедир чеди хову турлагларындан дөртү белен эвес. Ногаа өстүрер черлерин чедир белеткевээн, рассадалар тарып олуртуп ажылды чаа эгелеп турар. Бугалар аштап, бок-сиген үнүштерге удур чорудар ажылдарның темпизи оожум дээрзин хуралга демдеглээн.

Часкы хову ажылдарынга белеткелде чедир кылдынмаан ажылдарны кыска хуусаада шынарлыг доозарын ажыл-агыйларның удуртукчуларынга тускай эртемниглерге күүском хуралы дааскан.

Х. МОНГУШ.

СУГГАТЧЫЛАР ШӨЛЧЕ ҮНГЕН

«Мурнакчы» совхозтуң суггатчылары бо чылын тараа болгаш мал чеми культураларының 1170 гектар шөлүн суггарар планныг. Совхозтуң удуртулгазы ук ажылче чугула кичээнгейни салып, суггатчы звеноларны четчелеп, херек техниканы оларга бызыглаан. Суггатчылар Шуй, Базырык бугаларының баштарын аштаарын дооскаш, хөй болгаш чаңгыс чылдыг сигеннер шөлдерин суггарарынче киргеннер.

Бо хүннерде шупту 28 кижи дөрт звено болуп алган ажылдап турар. Оларның аразында бирги класстыг херээжен суггатчы Салчак Нурзат, Куулар Белек, Хертек Санаапай, Чалзып Шаймар, Хертек Дарыймаа олар хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип, чединишкинниг ажылдап турарлар.

Суггатчы звенолар боттарынга бызыглаан шөлдеринден тараа культураларының дүжүдүн бир гектардан-на 14 центнер, хөй чылдыг сигеннерни гектардан-на 20 центнер (ийи катап кескеш) чедир алырын хүлээнгеннер.

А. КАНЧЫЫР.
Бай-Тайга район.

СЕПТЕП, ДЕРИИР

«Май 1» совхозтуң чер ажылдыглары часкы тарылгага багай эвес белеткенип турарлар. Механизаторлар, септекчилер илчирбелиг болгаш дугуйлуг тракторларны, хөрзүн болбаазырадыр, үрезин чаштырар машиналарны септээш, ажылдаарынга белеткеп тургускан. Ол ышкаш кывар-чаар материалдарны сөөртүп алган.

Амга чедир совхозта 110 тонна сула үрезинин арыглаан. Шанда ажыл ам-даа үргүлчүлеп турар.

Ажыл-агыйда механизатор кадрлар четчири-биле бар. Бо хүннерде хову турлаап септеп, дерип турар.

Д. АЙЫР-САНАА.
Тожу район.

ХОВУ ТУРЛАА БЕЛЕН

Часкы хову ажылдарынга «Ак-Туруг» совхозтуң механизаторлары багай эвес белеткенип турарлар. Аймыырлыгның трактор-хову бригадазында тракторларны, көдээ ажыл-агыйның машиналарын септээш, белениниң шугумунда тургускан.

Ам хову турлаан септээри, механизаторларның аңаа чурттап, ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузары дооступ турар. Ол ышкаш ында кызыл-булуңнуң, общежитиениң иштин, даштын көскү агитация материалдары-биле дерээн. Механизаторлар ажылдан хостуг үезинде телевизорну көөр, номнарны, солуннарны, журналдарны ап номчуур аргалыг болурлар.

Л. НАЧЫН-ООЛ.
Улуг-Хем район.

НАЙЫРАЛЧЫ БЕСЕДА

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Ливия революциязының Удуртулгазының кежигүнү, Социалистиг улусчу Ливия араб Джамахириязының Бүгү-нити улусчу конгрезиниң делегациязын Чехословакияның Компартиязының XVI съездизинде баштап барган Абдел Салам Джеллуд-биле апрель 8-те Прагага ужуражыышкыны болган.

Найыралчы бүдүштүг эрткен беседа үезинде ливия-совет харылзааларны улам ындай хөгжүдерниң болгаш делегейниң амгы байдалының чамдык айтырыгларын чугаалашкан.

(СЭТА).

АЛБАННЫҢ АЯН-ЧОРУУ

Н. А. Тихонов апрель сесте Вена ратушазынга — хоорай чагыргазының черинге чораан.

Хүндүлүг аалчыга Венаның тергиилекчизи Л. Грац байыр чедирген.

Найыралчы Австрияже бистиң аян-чоруувус Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизиниң соондарый болуп турары бо деп, Совет чазактың баштыңы ол чугаалаан. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң документилерин болгаш ылаңгыя аңаа көдүрүлген чаа калбак тайбың инициативаларны нейтралдыг Австрияда таарымчалыг кылдыр үнелеп көргенин сеткил ханыышкын-биле демдеглеп турар бис.

Нейтралдыг Австрияның найысылалы Вена австри күрүнениң дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының херээн уламчылаарынче угланган кужениишкиннеринге чугула үүле хүлээлгени күүседип турары чигзиниг чок. Ол дугайын Венаның чаңчыл ёзугаар культураның болгаш уран чүүлдүң солун төптериниң бирээзи болуп турар чүгле чаңгыс ол факт чугаалавайн турар болдур ийин. Силерниң найысылалыңар — делегейниң чугула шуулганнарының болгаш ужуражыышкыннарының база чери болуп турар. Москваның болгаш Венаның аразында чаагай кады ажылдажылганың харылзааларын шагдан бээр тургустунганы болгаш ынчалдыр артпышааны эки билдингир. Ол харылзааларга байыр чедирип турар бис.

Хоорай эрге-чагыргазының архитектура тураскаалы болуп турар бажыңын көргениниң соонда Совет чазактың баштыңы Вена хоорайның хүндүлүг аалчыларының «Алдын дептеринге» адын салган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң Австрияның федералдыг канцлери Б. Крайский-биле чугаалажыышкыннары апрель сесте аңаа уламчылаан.

Болган санал-оналдар солчуушкунунуң үезинде совет-австри харылзааларны улам ындай хөгжүдерниң перспективаларын киириштир ол харылзааларның чамдык айтырыглары, ол ышкаш амгы үениң делегей байдалының чугула айтырыгларын көрген.

Чугаалажыышкыннар найыралчы байдалга эрткен.

Австрияның федералдыг президентизи Р. Кирхшлегер ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының алдары дээш апрель сесте эртенги шайлалга тургускан.

Ол шайлалгага Н. А. Тихонов-биле кады оңу үдеп чоруур албан кижилери чораан.

Австри таладан аңаа федералдыг канцлер Б. Крайский, министрлер, политиктиг болгаш хөй-ниитичи ажылдакчылар чораан.

(СЭТА).

АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕР БОЛГАШ СОРУЛГАЛАР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге болгаш эш Л. И. Брежневтиң илеткелинге холбаштыр хереглел кооперациязының сорулгаларын Центросоюз чөвүлелиниң хуралының киржикчилери чугаалашкан.

Центросоюзтуң баштаар чериниң даргазы А. А. Смирнов илеткел кылган. Чонну бараан-нар-биле хандырар, көдээ ажыл-агый продуктуларын болгаш чиг-эдин садып алырын көвүдедир хереглелдиң чүүлдерин кылып үндүрер талазы-биле боттарының ажыл-чорудулгазын хереглел кооперациязының организациялары дыка калбарткан демдеглээн. Оңгу беш чылдың планнары кол көргүзүглер талазы-биле күүсеттинген. Ынчангмыже хереглел кооперациязының ажыл-чорудулгазында улуг четпестер бар. Дыка хөй организациялар болгаш бүдүрүлгелер планнарын күүсетпейн турар. Хереглекчилерниң дыка хөй эвилелдеринде садыг хандырылгазын болгаш ниитиниң чемненилге черлерин ылаңгыя ырак-узак суурларда болур-чогууру-биле таарыштыр тургуспаан. Садыгның чурумун үрээр фактылар бар, бараан-нар садыглаарынга үзүктелиишкиннерни боллуруп турар.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери хереглел кооперациязының ажыл-чорудулгазын ыяк анализтеп, четпестерни болгаш курлавырларны илереткен.

Чөвүлел хуралдың ажылынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы И. И. Бодюл, СЭКП ТК-ның Садыг болгаш амыдырал хандырылга килдизиниң эргелекчизи Я. И. Кабков киришкен.

КИЖИНИҢ КАДЫКШЫЛЫНГА

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр медицина эртемнериниң болгаш кадык камгалалының сорулгаларын ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының сессиязы чугаалажып көрген.

Сессияның ажыттынганы Кадык камгалалының бүгү-делегей хүнү-биле холбаштыр болган деп, ССРЭ-ниң МЭА-ның президентизи академик Н. Н. Блохин чугаалаан. Кадык камгалалының бүгү-делегей хүнүнүң лозуңу — «2000 чылга чедир бүгү кижилерниң кадыкшылы» болуп турар. Ол сорулганы чедип алыр төлээде, хамыктың мурнунда делегейге тайбыңны камгалаар, ядролуг дайынның кыжаныышкынындан кижи төрелгетенин чайладыр херек. Бистиң партиявыстың XXVI съездизинге көдүрген совет тайбың чаа инициативаларны совет эмчилер изин-биле деткип турар.

ССРЭ-ниң кадык камгалал министри С. П. Буренков сессияга чүве чугаалаан болгаш совет кижилерниң кадыкшылының дугайында сагыш салыышкын — бистиң күрүневистиң эң чугула социал сорулгаларының бирээзи болуп турарын онзалап демдеглээн. Чоннуң кадык камгалалын улам ындай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы эки түңнелдерни берген.

Амгы үеде бистиң эмнелгелеривис беш чыл бурунгаар турганындан чартык миллион хөй кижилерни хүн бүрүде хүлээп ап шыдаар. Специализастаан медицина дузаламчызы болгаш кардиологтуг албан дыка сайзыраан. Ынчалзажок эң чугула бо социал сорулганы шиитпирлээр талазы-биле чамдык чүүлдер ам-даа чедир кылдынмаан. Четпестерни чайладырынче онза кичээнгейни угландырары негеттинип турар. Профилактиктиг ажылдарны баш бурунгаар чорудары совет кадык камгалалының чиңгине шугуму болур.

ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының шаңналдарын тыпсыр дугайында ССРЭ-ниң МЭА-ның президиумунуң кол эртемден секретары академик Н. П. Бочков дыңнадыг кылган.

Совет кижиниң кадыының дугайында аажок улуг сагыш салыышкыны салдынган СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин эртемденнер-медиктер дайынчы программазы кылдыр хүлээп алган.

(СЭТА).

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ СОЦИАЛИЗМ ДЭЭШ

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның Компартиязының XVI съездизи ажылын дүүн уламчылавышаан. Чартык миллион чехословак коммунистерни төлээлээн делегаттар ЧКП-ниң болгаш чурттуң хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларын партия болгаш улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң өйү келген сорулгаларын ханы база бүгү талалыг чугаалажып турар. ЧССР-те сайзыраңгай социализмниң улам ындайгы тургузуушкунунуң, СЭКП-биле, Совет Эвилели-биле база социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа партиялары болгаш чурттары-биле акы-дуңма ёзузун болгаш чаңгыс эпти ханыладыр талазы-биле партияның чиңгине шугумун бүрүн деткип турарының дугайын олар саналдарынга медеглеп турарлар.

Эш Л. И. Брежневтиң съездиге чугаазын партия шуулганының делегаттары аажок улуг сонуургал, чүүлдүгзүнүүшкүн болгаш деткиишкин-биле уткаан. ЧКП-ниң ажыл-чорудулгазын, чехословак улустуң күш-ажылчы чединишкиннерин Леонид Ильичиниң бедии-биле үнелээни дээш өөрүп четтиргенин олар илергейлеп, социалистиг дем каттыштырылгазын, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны база айыыл чок чорукту бызыглаары дээш Совет Эвилелиниң демиселин бүгү чехословак улус изин-биле деткип турарын онзалап демдеглеп турар.

Социалистиг дем каттыштырылга чурттарының акы-дуңма партияларының делегацияларының удуртукчуларының съездиге чедирген байырлыг чугааларын делегаттар адыш часкаашкыннары-биле хүндүткеп уткаан.

Апрель сесте съездиниң делегаттарынга болгаш аалчыларынга уран чүүлдерниң чехословак мастерлери байырлыг концерт көргүскен, СЭКП-ниң делегациязының баштыңы эш Л. И. Брежнев аңаа олурушкан.

ТАРААЖЫЛАРНЫҢ БЕДИК ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

(Бии-Хем районнуң механизаторларының чөвүлел хуралындан)

СЭКП-ниң XXVI съездизинге тараа болгаш мал чеми культураларының дүжүткүрүн бедидерин чүткүлдүг-биле чедип алыр, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир чугула сорулга чурттуң чер ажылдыгларының мурнунга салдынган болгай. Партияның ол айтыышкынын күүседир дээш чүнү кылза экил дээр дугайында чугаа Бии-Хем районнуң механизаторларының болгаш чер ажылдыгларының чөвүлел хуралынга болган.

Совхозтарның чер ажылдыглары эрткен чылын 30 муң ажыг тонна тарааны ажаап алган болгаш ниитиниң мал ажылын чемнер-биле долу хандырганын дээрзин районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги М. Меркулов бодунуң илеткелинге демдеглээн. Ол чединишкиннер районнуң хөй-хөй механизаторларының болгаш өске-даа ажыл-ишчилериниң кызымаккай күш-ажылының ачызында чедип алдынган. Ылаңгыя «Кызыл тараачын» совхозтуң механизаторлары К. Кол, Н. Тимашков, «Саян» совхозтан М. Сауленко, В. Глухенко «Өөк» совхозтан Б. Кучеров, «Хадындан» В. Семис-оол, «Шивилигден» В. Овчинников дээш өскелерниң-даа ажыл-ишчи чединишкиннеринге чаңгыс чер чурттуглары чоргаарланып турар. Оларның кайызы-даа сезон нормазын 150 хуудан өрү күүсеткеннер.

Тараа культураларының доктаамал эки дүжүдүн «Кызыл тараачын» совхозтуң трактор-хову бригадазының тараажылары өстүрүп турар. «Хадын» болгаш «Саян» совхозтарның мал чемин белеткээр бригадалары социалистиг чарышка чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп тургулаан.

Бии-хемчилер бо чылдың часкы хову ажылдарынга канчаар белеткенгенил? Он бирги беш чылдың баштайгы чылында салдынган сорулгаларны чединишкинниг күүседиринге багай эвес магадылал амгы үеде районда тургустунган. Бии-Хемниң ажыл-агыйлары чаштырар үрезиннерни белеткеп арыглаарын бүрүн дооскан. А «Кызыл тараачын» болгаш «Өөк» совхозтар үрезиннерни өй-шаанда болгаш шынарлыг белеткээр талазы-биле республикага чарлаан социалистиг чарышка шаңналдыг черни ээлээн. Бии-хемчилер көдээ ажыл-агый техниказын септээриниң квартал планын база чединишкинниг күүсеткен.

Чедип алдынган чамдык эки түңнелдер-биле чергелештир часкы хову ажылдарынга белеткелде четпестер ам-даа бар дээрзин хуралга демдеглеттинген. Чер ажылының культуразы чавыс болганындан совхозтарның, харын-даа чаңгыс ажыл-агыйда бригадаларның безин өстүрүп турар дүжүдүнүң хемчээли аразында ылгалдыг, деңнешки эвес. Районнуң ажыл-агыйлары агаар, хөрзүннүң талазы-биле колдуунда дөмей байдалда турар-даа болза, эрткен чылын «Кызыл тараачын» совхоз тараа культураларының дүжүдүн бир гектардан 14,8 центнерни, а арткан ажыл-агыйлар — 9 хире центнерни ажаап алган. Мурнай адааныңыс совхозтуң тараажылары агаар-бойдус таарымча чок чылдарда безин черле багай эвес дүжүттү өстүрүп ап келгеннер. Ынчангаш дүжүттүң деңнешки болуру бирги ээлчегде чер ажылының технологиязын шын сагырындан болгаш хөрзүннү шынарлыг болбаазыратканындан кончуг хамааржыры билдингир-дир. Районнуң тарылга шөлдери хаттан хөлчок үрелип турар апарган, ынчангаш совхозтарга бо чылын чер ажылының чүгле хөрзүн камгалаар аргазынче долузу-биле шилчип, үрезиннерни база тускай сеялкалар-биле чаштырары негеттинип турар.

Амгы үеде картофель болгаш ногаалар бүдүреринге негелде дыка шыңгыыраан болгай. Бии-Хемде ногаа ажылы багай тургустунган дээрзин айтыр херек. Ногааларны суггаттыг черлерге тарып өстүрериниң аргазы совхоз бүрүзүнде бар хирезинде, ук ажылды кайда-даа негелдеге дүүштүр организаставаан. Чижээ, «Кызыл тараачын» совхоз бир гектардан-на ногааларның 88 центнер дүжүдүн алыр планныг турган, дөгүп-ле 12 центнерни алган. А «Хадын» болгаш «Өөк» совхозтар чаңгыс-даа центнер ногаа бүдүрүп шыдаваан. Ынчангаш бо чылын огород продукциязын бүдүрериниң планын күүседирде ажыл-агыйларның удуртукчулары ол чугула херекти тооп көрбес чоруун үндезини-биле өскертир ужурлуг.

Районнуң совхозтары эрткен күзүн чер андарарының планын күүсетпээн. Ынчангаш ам 15 муң гектар черни удур андарар ужурлуг. Ооң аңгыда 20 муң гектар черге шык базыраышкынын чорудары болгаш тараа культураларын 26 муң 780 гектарга чаштырары көрдүнген. Тарылганың бир агрегадынга онаажыр ажылдың хемчээли дыка улуг: ортумаа-биле 194 гектар. Ынчангаш часкы хову ажылдарын таарымчалыг агротехниктиг хуусаада чорударда, хөрзүн болбаазырадыр агрегаттарны ийи ээлчегде ажылдадыры болгаш тарылга звеноларының ээлчег даалгаларын 150 — 200 хуу күүседири негеттинер.

«Кировец» тракторларны септеп белеткээр ажылда дүвүреңчиг байдал ам-даа хевээр. Районда бар 32 К-700-терниң чүгле 20-зи ажылга белен. Септелгениң саадап турарының кол-ла чылдагааны Сельхозкуркомнуң Кызылда районнар аразының каттыжыышкыны септекчилерни артык кезектер-биле багай хандырып турарында. Ындыг байдал чылдан чылче үргүлчүлеп келген.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери Бии-Хем районнуң бүгү механизаторларынга болгаш чер ажылдыгларынга кыйгырыгны хүлээп алган. Районнуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге сорук киргеш, он бирги беш чылдың баштайгы чылында тарааның ниити чыылдазын 34 муң 200 тонна чедирерин, Төрээн чурттуң шыгжамырынга, 12 муң тоннадан эвээш эвес тарааны урарын, ниитиниң малын чемнер-биле бүрүн хандырарын хүлээнгенин ол кыйгырыгда айыткан. Салдынган сорулгаларның чединишкинниг күүсеттинери механизатор бүрүзүнүң чүткүлдүг күш-ажылындан болгаш харыысалгазындан улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш шөлдерниң, фермаларның продукциязын чуртка хөйү-биле бээр, бо чылдың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чединишкинниг күүседир дээш улуг кужениишкин-биле ажылдаарынче районнуң бүгү механизаторларын чөвүлел хуралдың киржикчилери кыйгырган.

К. ВАСИЛЬЕВ.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

БҮГҮ ТАЛАЛЫГ ХАНЫЛАП КИРЕР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин Чөөн-Хемчик районнуң коммунистери болгаш ажылчы чоннары изии-биле деткип, он бирги беш чылда партияның салган сорулгаларын чедиишкинниг күүседир дээш улам бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарының сорулгаларын тодарадып турарлар.

Бо талазы-биле ажыл-ишчи, принципиалдыг чугаа СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң III пленумунга болган. Аңаа СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түңнелдери болгаш районнуң партия организациязының сорулгаларының талазы-биле айтырыгны чугаалашкан.

Пленумга илеткелчи— СЭКП райкомунуң бирги секретары Н. М. Сувандии болгаш санал берген эштер өнгү беш чылда республиканың экономиказын быжыглаарынга чөөн-хемчикчилерниң киирген салыышкынын демдеглээн. Районнуң совхозтарының материал-техниктиг баазазы быжыгып, өнгү беш чылда 18 миллион 145 муң рубльдиң капитал салыышкынын шиңгээдип алган. Улус ажыл-агыйының чамдык адырларынга чедиишкиннер чедип алдынган. Районнуң ажылчы чоннарының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидер талазы-биле улуг ажылдарны чоруткан.

Партияның ээлчеглиг съездизиниң ажыттынган хүнүнге алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин районнуң кедээ ажыл-агыйының ажылчылары чедиишкиниг күүсеткен. Бирги кварталда күрүнеге эът садарының планын 122,3 хуу, сүттү 110,4 хуу күүсеткен. Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының талазы-биле «Чыраа-Бажы», «Алдан-Маадыр», «Искра» совхозтар болгаш өске-даа ажыл-агыйлар багай эвес ажылдааннар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр районнуң партия организациязының мурнунда он бирги беш чылда кол-кол сорулгаларны пленумга илеткелчи тодаргай чугаалаан. Экономиканы интенсивтиг орук-биле колдады хөгжүдеринче шилчиир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин колдадыр темп-биле бедидерин хандырар, бүдүрүлгениң кол фондуларын ажыглаарын экижидер, чер ажылының культуразын бедидер, малдың продуктулуун бедидер, камналга чурумун күштелдирер, күш-ажылдың болгаш планның чурумун быжыглаар, ажылдың участок бүрүзүнге харысалганы бедидер дээн ышкаш чугула айтырыгларны съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр сорулгаларны пленумнуң киржикчилери чугаалап турганнар.

Чаа сорулгаларны шиитпирлээринче ажылчы чоннарның күжениишкинин мөөңнээшаан, экономиканы удуртурунуң чедип алдынган дуржулгазын улам долу ажыглаар, ажылда четпестерни шиитпирлиг чайладыр дээш районнуң партия организациязының мурнунда шиитпирлезе чогуур айтырыглар хөй. Чогум-на боже пленумнуң киржикчилери кичээнгейни угландырганнар. Районнуң экономиказының бир чугула адыры мал ажылы эрткен беш чылда оожум темпилиг хөгжээн. Малдың янзы-бүрү чылдагааннардан өлүп-хоралары, чидери, ажыл-агыйларның иштики чарыгдалдарынга хереглээри көвүдеп турар.

Эрткен чылдың үш айлары-биле деңнээрге бо чылдың бирги кварталында район 8 муң баш анай-хураганы, 150 бызааны хөйнү камгалап ап, бода малды, хөй, өшкүнүң санын элээн өстүрген-даа болза, янзы-бүрү чылдагааннардан бирги кварталда 4901 баш мал өлүп-хораан болгаш чарыгдаттынган. Мыйыстыг бода малдың, хаваннарның өлүрү, хой, өшкүнүң өске-даа чылдагааннардан хораашкыны эрткен чылдың ол үезиниң деңнелинден көвүдээн. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Большевик», «Искра» совхозтарда малдың хорамчазы хөй. «Искра», «Октябрь 30 чылы», «Алдан-Маадыр» совхозтарда малды иштики чарыгдалдарга хереглээри эвээжевейн турар. Ындыг фактыларны партия райкомунуң бюрозунга шыңгыы сайгарып көрүп турган.

Совхозтарның малының санаашкынын чоокта чаа чорутткан. Оон түңнелинде малдың учёт-отчёдунда улуг карышкактыг болуп, ажыл-агыйжы эвес чоруктуң, хажыдыышкыннарның фактылары илерээн. Ынчангаш малдың учёт-отчёдун шын тургузары, бригадирлерниң, ферма эргелекчилериниң харысалгазын бедидери, ортумак звенонуң кадрларын шилип алырынче, оларны таарыштыр тургузуп, кижизидеринче кичээнгей салыры негеттинип турар. Районда хойжу бригадалар бригадирлериниң, СБФ-лериниң эргелекчилериниң чартык кезии эрткен беш чылда солушкан. Малдың чемгерилгезиниң болгаш суггарылгазының технологиязын четпес организастааныыдан чамдык кодааннарда оон күш-деңгели арган, продуктулуу чавыс. Ынчангаш кедээ ажыл-агыйның специалистериниң харысалгазын бедидериниң дугайында шыңгыы чугаалар пленумга болгулаан.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Моңгуш Чола** санал бергеш, хой ажылының хөгжүдериниң чамдык чугула айтырыгларынга доктаап, хойнуң баш санын өстүрүп, оон продуктулуун бедидеринче, уксаазын экижидеринче специалистерниң кошкак кичээнгей салып келгенин шыңгыы шүгүмчүлээн. Мал ажылын эртемге үндезилеп чорударын ол хүнүң чугула айтырыы деп санаан.

— Бистиң ферманың ажылчылары бирги кварталда күрүнеге сүт садарының планын 100,4 хуу күүсеткен — деп, «Большевик» совхозтуң саанчызы **Т. Д. Кара-Сал** пленумга дыңнаткаш, сүт бүдүрерин көвүдедип, оон шынарын бедидериниң технологиязынга доктаа-ган. Фермада 900 ажыг инекти чаңгыс черде мөөңнээн. Аңаа улуг күш негеттинер болганда фермада бөдүүн механизация безин чедир кылдынмааның ол шүгүмчүлээн. Кажаа даштында өдекти хол-биле аштап турар. Хол-биле кылыр ажылдар фермада колдаан. Сүттүң арыгшеверин хынаар херексел чок. Силосту эвээш белеткээниинден сүт саалдазы эрткен чылгы деңнелинден эвээжээн. Чайгы үеде мал челиниң курлавырын четчири-биле белеткеп алыры коллективтиң мурнунда чугула айтырыг болуп турарын ол демдеглээн.

Малдың баш санын бүгү чүзүн аайы-биле өстүрериниң үндезини-биле экижидери эң чугула сорулга болуп турар. Моон-биле холбаштыр уксаажыдылга бүдүрүлгезиниң болгаш уксаажыдылга каттыжыышкынының специалистеринге пленумнуң киржикчилери шыңгыы негелдени тургусkan. Ол специалистерниң негелде, харысалгазының кошкаандан районда амга чедир 7 муң баш төрүүр хойлар оолдаваан болуп турар.

«Тыва» совхозтуң директору **В. П. Айыжы** бода малдың уксаажыдылгазын районнуң ажыл-агыйларында четпес чорудуп турарын шүгүмчүлээн. Оон уламындан совхозтарның семиртилгеге дужаап турар аныяк малының 70 хуузу түс черниң, а арткан 30 хуузу уксаалыг малдар болуп турар. 1981 чылда комплекстиг чаа семиртилге шөлүнүң тудуун доостурга совхозка 2400 баш малды семиртип болурунуң аргазы тургустуна бээрин Айыжы чугаалааш, боже кичээнгейни угландырган. Ажыл-агыйлар семиртилгеде турар малының чем курлавырын четче тургузарынче, ону үзүктелдирбезинче кичээнгей салыры чугула дээрзин ол чугаалаан.

Районга кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин специализастаарын болгаш концентрастаарын хөгжүдер, ажыл-агыйлар аразының кооперациязының аргаларын, хевирлерин сайзырангайжыдар талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Ынчалза-даа бо ажылды бүгү талалыг комплекстиг көөрү негеттинип турар.

Малдың чем баазазын улам ынай хөгжүдериниң айтырыгларынга илеткелчи болгаш санал бергеннер тодаргай доктааган. Ону хөгжүдериниң бүгү аргалары районда бар. Ону чедип алыр сорулга-биле чер ажылының культуразын бедидериниң агротехниктиг комплекстиг хемчеглерин нептередир. Хамыктың мурнунда чер ажылының хөрзүн камгалал системазын сайзырадыры, тарылга ээлчештирилгезин болгаш тарылга шөлдеринге культураларның ээлчештирилгезин, хөй чылдыг сигеннер тарылгазын калбартырын, органиктиг болгаш минералдыг чемишкидилгелерин чөп ажыглаарын, суггаттыг черлерниң дүжүткүрүн бедидерин чедип алыры чугула сорулга болуп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң, транспорт болгаш амыдырал хандырылга черлериниң мурнунда улуг сорулгаларны пленумнуң киржикчилери бүгү талалыг сайгарып көргеннер. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырар дээш партия организацияларының ажылының стилин база арга-методун сайзырангайжыдып, оларның дайынчы арга-шинээзин бедидер, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга коммунистерниң авангардчы ролюн бедидеринче, он бирги беш чылдың онаалдаларын хуусаа бетинде күүседирин хандырарынче угланган делгереңгей доктаалды пленум хүлээп алган.

Н. ДАЖИНМАА.
«Шынның» корр.

КОММУНИСТ БҮРҮЗҮН— ХАРЫСАЛГАЛЫГ УЧАСТОККА

СЭКП-ниң XXVI съездизи партияның хүрээлениң улам ынай өстүрериниң болгаш аныяк коммунистер-биле кижизидилге ажылын экижидерин бир чугула сорулга кылдыр айыткан. Бо талазы-биле айтырыгны В. И. Ленин аттыг «Тыва даглыгу» комбинаттың арыглал фабриказында партия хуралынга чугаалашкан. Сөөлгү үеде фабриканың коммунистериниң хүрээлени элээн өзүп, оларны бүдүрүлгениң харысалгалыг участоктарынга быжыглап, күш-ажылчы коллективке партия кежигүннериниң авангардчы ролюн бедидеринче кичээнгейни күштелдирген. Эрткен чылдың болгаш бо чылдың баштайгы айларында бүдүрүлгениң 16 мурнакчыларын СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга болгаш партия кежигүнүнге хүлээп алган.

Ниитизи-биле хүрээлең өзүлдези экижээн-даа болза чамдык цехтерде, участоктарда, ээлчеглерде, бригадаларда бо ажыл деңдески эвес болуп турар. Чижээ, бедик сорттуг рудалан даг-дүгү арыглаар цехтиң № 1 ээлчээнде 4 коммунист бар, а белен продукция цегинде чаңгыс-даа коммунист чок. Бо дээрге парторганизацияның четпес ажылының бир херечизи болур. Белен продукция цегиниң коллективи организастыының-даа, ажылышчызының-даа талазы-биле фабрикада онзагай талалар-лыг. Ында хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиглер, бүдүрүлгениң мурнакчылары хөй. Ынчангаш оларның иштинден эң эки кижилерни партияның хүрээлениинге кирип ап, коллективтиң кол өзээн быжыглаары чугула болуп турар.

Ол хуралга илеткелчи — партбюро секретары М. С. Сундуй-оол болгаш санал берген коммунистер М. С. Агбаан, С. М. Амирханов. У. Т. Моңгуш болгаш өскелер-даа аныяк коммунистер-биле кижизидилге ажылын экижидеринче угланган үнелиг санал-оналдарны киирген-нер. Бо айтырыгны чугулалап көрүп турары чөптүг. Чүге дизе арыглал фабриказының партия организациязының хүрээлениниң үштүң бир кезии аныяк коммунистер болуп турар. Оларның авангардчы ролюн, парторганизацияның дайынчы арга-шинээзин бедиткениниден коллективте ниити ажыл-херектиң чединишкини улуу-биле хамааржыр.

Партияның хүрээлениинге кирип алган аныяк коммунистер-биле кижизидилге ажылын чогуур деңнелге тургуспаанындан чамдык эштер кандидат стажын эртип тура Уставтың негелдезин хажыдып, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар бар. Чогум-на ындыг чылдагаан-биле СЭКП кежигүнүнге кандидат дөрт кижини партия кежигүнүнге коммунистер хүлээп албаан.

Партия организациязы партияга кирерин күзээн кижилерни эки хынавайн, чамдыкта таварылга болган кижилерге рекомендация бээр, рекомендация берген коммунистерниң харысалгазын бедидер талазы-биле ажылды чогуур деңнелге тургуспас чоруктар бар.

Коммунист бүрүзүнге партийжи даалгаларны шын хуваар, ооң күүселдезин хынаар талазы-биле элээн ажыл кылдынган. Г. Г. Дорина, Н. В. Стародубова, Т. П. Баранова, Т. С. Куулар, Ч. Х. Өлзей, П. А. Хертек, С. М. Куулар олар болгаш өскелер-даа партийжи даалгаларын ак сеткилдиг күүседип келген.

Партийжи хүрээлениниң өзүлдезин болгаш аныяк коммунистер-биле ажылда бар четпестерни ол хуралга ханызы-биле сайгарып көрген болгаш ону экижидериниң талазы-биле хемчеглерни бадылаан.

М. ООРЖАК.

УЧЁТ-ОТЧЁТТУ ЧУРУМЧУДАР

Өвүр райкүүскомнуң кедээ ажыл-агый эргелели районнуң совхозтарының кол бухгалтерлериниң болгаш мал ажылының бухгалтерлериниң семинарын организастап эрттирген. Аңаа совхозтарның директорлары болгаш экономистери база киришкен.

Районнуң совхозтарында малдың учёт-отчёдунуң ниити байдалын кедээ ажыл-агый эргелелиниң кол бухгалтери Д. Диңгилаа чугаалаан. Ол «Коммунизмче орук» совхозта учёт-отчёттуң сандарааны, чогуур үезинде дужаавайн турарын болгаш бухгалтерия аппаратының ажылында четпестерни сайгарып, чижекке киирген. Мал отчёдун шын тургузарының болгаш хуудустарны канчаар тургузарының дугайын эргелелдиң экономизи Д. Маадыр-оол тайылбырлаан. «Ак-Чыраа» совхозтуң кол бухгалтери, ол ажылга чээрби ажыг чыл ажылдаан Д. Дамбаа бодунуң дуржулгазын семинарның киржикчилеринге сонуургаткан. Ажыл-агыйларга статистика отчёттарын канчаар кылырын районнуң статистика инспекциязының инспектору Э. Моңгуш таныштырган.

Семинарның түңнелинде райкүүском даргазы А. Семис-оол совхозтарда малдың учёт-отчёдунуң чогуур деңнелге чедир тургустунмааның болгаш, моон соңгаар ону экижидериниң дугайын чугаалаан.

М. ДАНЗЫН.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

«Тыварембыттехниканың» Кызылда септелге мастерскаязының шак септээр салбырында мурнакчы бригадаларның бирээзи. Бригадада ажыл-ижинге кызымак аныяктар хөй. Оларның бирээзи ийиги разрядтың мастери Раиса Оюн. Ол мааа баштай өөреникчилеп, оон соонда боду тус ажылдаандан бээр үр болбаан. Аныяк кыс ажылының чажыттарын билип, коллективте дуржулгалыг эш-өөрүнден арга-сүмени ап, кызымак ажылдап келгениниң түңнелинде ай санында планын 110—120 хуу күүседип турар. Комсомолчу кыс бо чылдың хууда бүдүрүлге планын хуусаа бетинде күүседир дээш кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: мастер Раиса Оюн.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

«Көк-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазының ажылдакчыларының, саанчыларының аразында дааңган ажылынга ээ-харысалгалыг, кылган ажыл-ижи дээш бодунуң бүгү сеткилинден сагыш салып, кызымаккай ажылдап чоруурлар хөй. Оларның бирээзинге Херелмаа Хуураковна Кыргысты адап болур. Мурнакчыларның одуруунда кирген саанчы бодунда быжыглаан инектеринден бирги кварталда сүт саалдазының планын хуусаадан эрте күүсеткен. Бир инекке онаалтыр ол 77 килограмм сүттү планнаанындан хөйнү саап алган.

ЧУРУКТА: мурнакчы саанчы Херелмаа Кыргыс.

В. КУДРЯВЦЕВТИҢ фотозу.

БАМ—ШАЛЫПЧЫ ТУДУГ

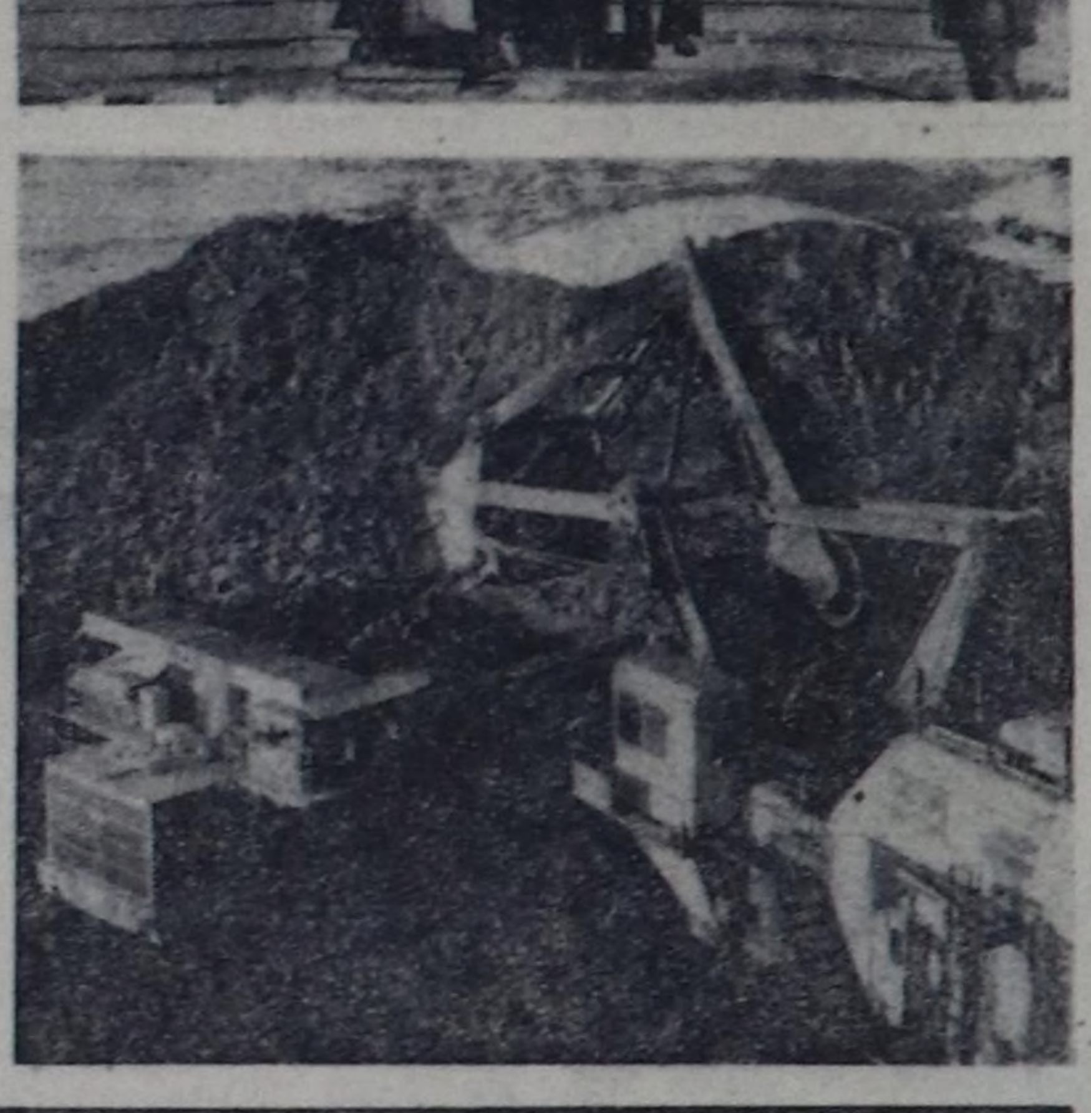

Тында—Чара аразында демир-орук рельстерин салып турар, магистраль Усть-Нюкжа станцияда чедип келген; Золотинка станцияда бүдүрүлге болгаш чуртталаның чаа тудуглары бедип үнүп турар; Тындада уругларның дөрт чаа садын туткан, хоорайның № 5 школазында бо өөредилге чылында бирги класста 200 өөреникчи парта артында олуруп ийн...

Бо дээрге Байкал-Амур магистралының бөгүнгү амыдыралындан комсомолдуң чурттуң намдарынга кирер каш одуруг-дур.

ССРЭ-ниң бо девискээринде чурттуң чөөн чүгүнде ол кончуг улуг девискээрниң чүгле бодунга эвес, а харын «кижи төрелгетенниң бурунгаар депшилгезинге салдарлыг болур» болуушкуннар боттанып турар.

ЧУРУКТАРДА: ВЛКСМ ТК-ның шалыпчы тудуг — БАМ-ның штавында социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрүп турары; Нерюнгриниң (Мурнуу Якутия) хөмүр-дажын күчүлүг техниканың дузазы-биле ажык арга-биле казып тып турар; Беркакитте чаа магазин.

А. ЧУМИЧЕВТИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохроиниказы.

ДҮЖҮТКҮР ҮНҮШ ДЕГ

Очерк

ФАБРИКАНЫҢ хоочун даараныкчызы чораан мастерге Раиса Сумбаа чедип келгеш, дилег кылган.

— Надежда Степановна! Мен партия кежигүнүнге кирер болап тур мен. Менээ рекомендацияладан берип көрүңерем. Мени билбес эвес силер.

— Раечка — дээш, мастер оожум чаны-биле шала чымчадыр адааш:— Ылап-ла боданып алдың бе?— деп удур айтырган.

— Шын сеткилим-биле чугаалап тур мен—деп, Сумбаа катаптаан.

— Сенээ канчап бербес боор, ынчаш чедип кел, бижип каар мен—дээн.

«Үениң эртип турары билдиртпес-ле-дир ийин. Сактырымга, ол мырыңай чаа ажылдаан ышкаш. Ам көрбес бе, партия кежигүнүнге кирер мурнакчы ажылчын апарган. Барып-барып улуг Лениниң төрүттүнгениниден бээр 100 чыл оюнда, кижиниң намдарында база бир төөгүлүг, уттундурбас хүн ышкажыл». Ынчаар бодавышаан, Надежда Степановна Макарова таваар, шала улуг холунуң ужүү-биле Раиса Сумбаага рекомендацияны бижиирин уламчылай берген...

ЫНЧАН 1963 чыл турган. Сумбаа Кызылдың парыгының хажызында сеп кыдыында автовокзал чанынга ынчангы даараныылга комбинадының директорунуң кабинединге келген. Рая алыс боду чугаакыр, сөске эптиг болгаш улуг-ла эгенниишкин чокка даргадан ажыл айтырган.

— Мурнунда даараныпчораан сен бе?—деп, директор оон байдалын сонуургаан.

— Чок.

— Аваң шевер чораан бе?—деп, ол Раяның төрел-үстүн шевер боор чадавас дээш ылавылаан.

— Билбес мен. Авам бичии турумда-ла чок апарган. Ачам дарган чораан кижи.

— Ийи неделя шенелде-биле ажылладып көрээли, ону тудуп үнзүнзе, эр-хей болур сен— дээш, директор ону цехче чорудупкан.

Оон ажылдап эгелээн коллективи даңгаар-ла херээженнер болган. Баштайгы дээрезинде аңаа аар-саар ажылдар кылдырган. Кылбас-ла чүве чок: матрастарга хөвең салыр, фуфайкаларга дижилер, платьелерге өөк илер. Сумбаа чүнү-даа кыл дээрге чажам дивейн, алыс бүдүжүнден кежээзин көргүзүп, ол алган хүлээлгезин ажыр күүседиптер боорга, даараныкчылар ону мактай берген. Ынчан комсомолчу кижиге ол улуг чоргаарал болгаш идегел. Алызы барып сураглыг даараныкчы апаарын ол үеле кым-даа кайын болаан деп. Раиса Сумбаа алыс шиңгээдиичел, боду бүдүжүндее тулунгур болгаш шоолуг үр болбаанда машинага даараныпэгелээн. Баштай канчаар даараныкчылап эгелээнин ол мынчаар сактып чугаалаар.

— Даарап эгелээримге амыр эвес болган, пөстү эде, херетырттып четтикпейн олурумда шурай бээр. Шын эвес даарапкаш, чамдыкта ону сөккеш, даараар ужурга-даа таваржып турдум. Ынчалза-даа ине изи артып калган болган. Ажыл соонда мастерлер мээң кылган чүүлүмнү хүлээп ап тургаш, ону дораан эскерип каап, албайн барган. Ынчан шаам-на ол турган болгаш моон соңгаар ындыг чорукту катаптаваазын болап алган мен.

Кежээ бажыңымга келгеш, печка одап, шала хөг чок чем кылып турумда, Петя бичии уруувусту садиктен эккелген. Оон машиназының даажы, Римманың үнү, дештиң дыңналды. Уруум менче дораан халып келди, Петя менче чиктигзиниш көргеш, хевин уштуна берди.

— Чүү болу берди? — дейдир... Шырайымдан эндевээни ол боор.

— Бир чоорган үрей даарап кагдым—деп, шала хөөн чок харыыладым.

— Катап чолаачылааның дээре эвеспе, Рая—деп, Петя шала баштактаны аарак, чугаалааш бодунуң ынак ажылын мактады.

— Чок!— дээш — херээжен кижиге чуък машиназы чолаачылаарга берге-дир, бо ажылга ыяап-ла өөренип алыр мен, чүгле үе херек—деп неме кагдым.

ШЫНАП-ЛА Раиса Тартанаевна дөрткү разрядтың дуржулгалыг даараныкчызы апаргыже чедир хөй чылдар эрткен. Оон баштайгы күш-ажылчы чедиишкиннери сески беш чылдарда-ла көстүп келген. Моон мурнундагы даараныылга комбинады фабрика кылдыр өзүп, чаа корпусче көжүп келген. Ажылдаарынга болгаш дыштанырынга элээн таарымчалыг апарган. Тоску беш чыл эгелей бергенде Раиса Сумбаа партия кежигүнүнге кирген. Оон эгелеп бүдүрүлге ажылындан аңгыда хөй-ниитиниң даалгаларын күүседип эгелээн. Фабриканың директору Т. П. Пургина ооң дугайында мынчаар чугаалаар:

— Рая кончуг идепкейлиг ажылчын. Ол чүгле күш-ажылдың мурнакчызы эвес, харын хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг киржип турар: партбюро, улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү, фабрикада эш хуу судунуң даргазы. Хүнде үлүүн ол доктаамал 170—180 хуу күүседип, өскелерге үлегерин көргүзүп турар.

Кижи чокта машина ажылдавас, ынчангаш моторист-даараныкчы деп мергежил үениң бурунгаар шапкын хөгжүлдези-биле кады тыптып келгени чугаажок. Ындыг мергежилди баштай чедип алганнарның бирээзи Раиса Сумбаа беш чылдарда хууда планнарын хуусаазындан эрте доозуп, фабриканың ниити чединишкининге төлептиг үлүүн киирип келген. Мурнакчы ажылчын, коммунист ол күш-ажылчы тиилелгези дээш, Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергези-биле шаңнаткан. А он бирги беш чылдың түңнелдери-биле күш-ажылчы бедик көргүзүглери дээш ону чоокта чаа Күш-ажылчы Алдар орденниң ийиги чергези-биле шаңнаан.

МЕРГЕЖИЛДИГ даараныкчы бодунуң бүдүрүлгечи хууда планын күүседириинден аңгыда, чаа келген аныяк даараныкчыларже кичээнгейни улам күштелдирген. Ындыг болбас арга чок.

Сумбаа каш-даа кижини дагдынып, оларны делгем орукче киирген. Ооң өөреникчилери боттары дуржулгалыг ажылчыннар апарган хирезинде, амдаа оон арга-сүмени айтырып бо-ла кээр. Сөөлгү үеде аңаа Октябрина Аракчаа деп чаа ажылчынны быжыглаан. Ооң ажылдаан турарын сонуурган, бир чай кадында сагыш човап чеде берген. Демгизи улуг карак шилдерин өттүр илер ужурлуг чүвелерни дыка оожум даарап олурган. «Баштай черле ындыг-ла болгай» деп Сумбаа боданмышаан, аңаа канчаар эптиг ажылдаза экил дээрзин кыдыынга туруп алгаш айыткылаан... Ынчап турда машинаның хендири үстү берген. Октябрина ине сыптаар дээш шаг болган. Ынчан хоочун даараныкчы оон дораан айтыра берген:

— Караан шили каш дугаарлыгыл, дуңмам?

— Кадар алды—деп, ол харыылаан.

— Даараныырынарга ажырбас-тыр бе?

— Дыка берге-дир, угбай—, деп, ол харыылаан.

Сумбаа ол дораан чоруткаш мастер Надежда Степановна Макароваga чеде бергеш, чүвениң ужур-чөвүн чугаалааш, Аракчааны хеп базар черге ажылладырын сүмелээн. Октябрина ам ол ажылында тааржып ажылдавышаан.

— Бистиң фабриканың ажылчыннарының барык 80 хуузу аныяктар. № 2 бригада бүрүнү-биле комсомолчу-аныяктарны. Ынчангаш хөй-ниити ажылым аайы-биле оларның ортузунга янзы-бүрү айтырыгларны шиитпирлежир ужурга таваржыр-дыр —деп, Раиса-Тартанаевна чугаалаар. Колдуунда-ла күш-ажылдың сагылга-чурумунга хамаарышкан айтырыглар болур. Эң четпес чүүл ажыл шагын чамдык кижилерниң үзеринде. Өг-бүле туткалак уруглар шөлээ алгаш-чанаттаар, ооң хуусаазын эрттиринкеш кедээ Советтен шыызылга эккелген боор. Кедээ Совет ону та чүге берип турар чүве, эмчилер эвес. Чамдыктары план деңгүп күүсеткеш, аңаа орар.

ЧЫЛ келген тудум-на Раиса Тартанаевнаның арга-дуржулгазы бедип келген. Онгу беш чылда кол кичээнгей шынарже угланган чүве болганда, кижи бүрүзүнден негелде улам шыңгыырап турган. Ол бедик разрядтың даараныкчылары-биле бир дөмей хептиң берге черлери—моондуруктуг чеңи олуртурунга ажылдап турган. Бодунуң кылып турар продукциязының шынарынга хамаарыштыр айтырыг салырымга, ол мынчаар тайылбырлады:

— Бистиң кылып бүдүрер продукциявыс коллективтиг ажылдың түңнелинде бүдүп турар. Бүгү-ле кезектер номерлерлиг болур. Оон аңгыда өңү, хемчээлин, чуруктарын дээш, безин чадаарда пөстү канчаар аргып каанын база таарыштырар. Ол бүгү чүвениң чаңгызын чазар болза-ла, хептиң шынары кудулап баткан ол. Ону таарыштыр кылыры кончуг улуг кичээнгейни негээр.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

(Уланчызы. Эгези № 80, 81 «Шында»).

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Кыргыс Дадаевна **Дажымба** — районнуң амыдырал хандырылга комбинадының даараныкчызы.

Ончай Кунгааевич **Дончай** — СЭКП райкомунуң таныылы.

Мандал Шыырановна **Лоовай** — район эмнелгезиниң сестразы.

Арамаа Ховалыговна **Максыр** — районнуң амыдырал хандырылга комбинадының даараныкчызы.

Мамындай Мажаавна **Мыдакмаа** — улус судунуң техниктиг ажылдакчызы.

Семен Дугерович **Севек** — Эрзин кожээ Совединиң таныылы.

Севил Кундуевна **Сергей** — мал хүлээп алыр пунктунуң ажылдакчызы.

Баадыр-Хөө Юпенович **Соян** — мал хүлээп алыр пунктунуң ажылдакчызы.

Сосармаа Думбецеевна **Соян** — район эмнелгезиниң санитарказы.

Самдак Сундуевич **Чалзырай** — пенсионер.

Кыргыс Шошкукевич **Чамзырын** — районнуң амыдырал хандырылга комбинадының ажылдакчызы.

Комбужап Донгурович **Чооду** — мал хүлээп алыр пунктунуң ажылдакчызы.

Дензинмаа Очулдайевна **Чүдекпен** — Эрзин кожээ Совединиң техниктиг ажылдакчызы.

Сергей Самбыраевич **Чымба** — автостанцияның кассири.

Юмаа Данзырыновна **Кара-Хоо** — СЭКП райкомунуң техниктиг ажылдакчызы.

Арапчай Санчимидипович **Ынаалай** — «Мөрен» совхозтуң хойжузу.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **М. МЕНДУМЕ.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Н. БОЙДУ.**

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 26.

КОСМОСТУҢ АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ОРБИТАЗЫ

Совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязы

Космоска башкарылгалыг ужудуушкуннуң 20 чыл оюнуң бүдүүзүнде онзагай болуушкун — совет-моол экипажтың ажылының чедиишкинниг доозулганы болур. «Интеркосмос» программазын боттандырарының ол чаа базымынга тураскааткан парлалга конференциязы апрель 8-те совет болгаш даштыкы журналистерниң киржилгези-биле эрткен.

Экипажтың кежигүннери ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. Джанибеков болгаш МАР-ның космонавт-шинчилекчизи Ж. Гуррагча, эртемденнер, космонавтылар белеткээр төптүң болгаш ужудуушкун башкарар төптүң удуртукчулары журналистер-биле ужуражыр дээш чедип келгеннер. Совет-моол найырал ниитилелиниң делегациязының кежигүннери, Моолдуң ССРЭ-де элчини Д. Готов олар база залга турганнар.

Парлалга конференциязын эрттирип турар, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң парлалга килдизиниң эргелекчизи Ю. Черняков ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының чанында «Интеркосмос» чөвүлелиниң даргазы академик **В. Котельниковка** сөс берген.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, Моолдуң Араттың революстуг намының XVIII съездизинге болгаш Моолга улусчу революцияның тиилээнинниң 60 чыл оюнга белеткел чорупт турар совет болгаш моол улуска төөгүлүг бо үеде каттышкан чаа экипажтың ужудуушкуну доозулган-дыр деп, ол чугаалаан. Бо ужудуушкун совет-моол найыралдың төөгүзүнге кирер кайгамчыктыг болуушкун болур.

Каттышкан экипажтың шинчилел программазын совет болгаш моол эртемденнер Интеркосмостуң өске-даа киржикчилери чурттарның специалистери-биле кады ажылдап кылганнар. Совет-моол экипажтың кылганы шинчилелдер улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг болган. Ылангыя Моолга, аграр-үлетпүрлүг чурт — Моолдуң янзы-бүрү булуннарын тырттырган «Биосфера-мон», «Эрдем» деп шинчилелдериниң улус ажыл-агыйынга ажыын үнелеп четпес деп, эртемден демдеглээн.

Совет-моол каттышкан экипажтың ажылының чедиишкинниг доозулганын демдеглеп тура, В. А. Котельников космодромнуң, ужудуушкун башкарар төптүң, команда-хемчээл болгаш камгалал комплекстериниң болгаш өске-даа коллективтерниң специалистериниң шудургу ажылын бедии-биле үнелээн.

Совет-моол экипажтың командири ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы **В. Джанибеков** ужудуушкун хөй эвес, чүгле сес хонук дургузунда үргүлчүлээн-даа болза, эртем-техниктиг болгаш медицина-биологтуг шинчилелдериниң чедиишкининиг болганын, ынаа совет болгаш моол эртемденнерниң күжениишкининиг ажылдаанын демдеглээн.

«Салют-6» станциязынга 1978 чылда ужуткан мен деп, В. Джанибеков чугаалаан. Ол эртөен үш чылдың дургузунда бортка салыр аппаратура таныттынмас кылдыр өскерилгеңдир. Олар кайы-даа хире үениң дургузунда чогумчалыг ажылдап шыдаар дээрзин ол демдеглээн.

МАР-ның космонавт-шинчилекчизи **Ж. Гуррагча** сөс алган. «Интеркосмос» программазын ёзугаар ээлчеглиг ужудуушкунга киржир улуг мөнээ, МАР-ның хамаатызынга, улуг аас-кежии болду деп, ол чугаалаан. Ол дээш СЭКП ТК-га, МАРН ТК-га, Совет Эвилелиниң болгаш Моол Арат Республиканың чазактарынга ханы өөрүп четтиргенимни илереттим.

Станцияга ажылдап турганының, чорудкан шинчилелдериниң дугайында Ж. Гуррагча сеткил ханышкын-биле чугаалаан.

Космонавтылар болгаш эртемденнер журналистерниң айтырыгларынга харылааннар.

СЭТА).

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Эгези № 82 «Шында»).

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Кызылбай Ефимовна **Кастаган** — Хүт суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Клара Андреевна **Сарыг-оол** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Мария Байкараевна **Биче-оол** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Александра Михайловна **Седне** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Зинаида Дартый-ооловна **Кунгаа** — Балгазын суурда өг-бүле ээзи.

Мария Чымбеевна **Чооду** — «Революцияның чалбыыжы» совхозта мал эмнелгезиниң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Донгак Кыргысовна **Балдан** — «Тывакобальт» комбинадының СТЦ-ниң штукатур-маляры.

Опуштай Натпит-ооловна **Кепчи** — Балгазын нефтебаазазының ажылчыны.

Зоя Тюлюшевна **Монгуш** — С. К. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Далар Аданмаевна **Ким-оол** — «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажылчыны.

Артай Сундуевна **Ооржак** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Вера Суддумовна **Шоптан** — «Россия» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Валентина Түлүшевна **Оюн** — С. К. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Светлана Додурбановна **Оюн** — «Коммунизм херели» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Томовна **Санчат** — «Россия» совхозтуң ажылчыны.

(Уланчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

«ИЙИ СЪЕЗД — ЧАҢГЫС ААЙ СОРУЛГА»

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының апрель 11-де ажыттынар X съездизинге белеткел «Ийи съезд—чаңгыс аай сорулга» деп лозуннуң адаа-биле дооступ турар. Бо лозунда ханы утка бар—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизиниң ажылын Герман Демократтыг Республиканың коммунистери болгаш ажылчы чоннары кайгамчык улуг сонуургал-биле хайгаарап турган.

Акы-дунма социалистиг чурттарның экономика талазы-биле дуржулгазын совет коммунистерниң дээди шуулганынга бедии-биле үнелээни, узун хуусаалыг программаларга үндезилээш, социалистиг интеграцияны улам ыңай ханыладырынга шиитпирлиг чорукту илергейлээни ГДР-ниң ажылчы чоннарының улуг сонуургалын болдурган. Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың аразында найыралдыг болгаш бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылга ГДР-ниң улус ажыл-агыйының эң чугула бүгү адырларын хөгжүдеринге улуг рольду ойнап турар. Ийи чурттарның аразынга бүдүрүлгени специализастаарының болгаш кооперастаарының 1990 чылга чедир программазы ол кады ажылдажылганы улам ыңай калбартырынга дыка идиглиг болган. Республиканың улус ажыл-агый планында көрдүнген бүгү даалгаларның 80 хире хуузу Совет Эвилели-биле кады ажылдажылгада боттанып турар.

ГДР-ниң «Лойна-Верке» деп химия комбинадының специалистери болгаш Сибирьниң эртемденнери нефтини болбаазырадып кылырының ажыктыын бедидер катализаторну (хуулдурукчуну) чогаадып кылганнар. Бедик базышкынның аргазы-биле полиэтиленни бүдүрер чаа дериг-херексел ол комбинатта база ажылдап турар. Ону Совет специалистер чогаадып тургускан.

Эрфуртте «Умформтехник» деп дарганналга-пресс дериг-херекселдер бүдүрер комбинаттың продукциязының барык 80 хуузун социалистиг чурттарже чорудуп турар. Комбинаттың бүдүрген машиналары Волганың болгаш Каманың автомобиль заводтарының цехтеринде болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа бүдүрүлгелеринде ажыглаттынып турар. Эрфурттуң комбинадының бүгү кол продукциялары — акы-дунма социалистиг чурттарның специалистериниң дем каттыштырган күжениишкиннериниң чаагай үре-түңнели-дир.

Фрейталь хоорайда 1945 чылдың май 8-зи аттыг бедик шынарлыг кан ээлдирер заводта 30 тонна ишкир сууту ажылдап турар. Ону Совет Эвилелиге белеткээн. Бедик шынарлыг кан ээлдирер суугуну ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң эртемденнери дем-биле чогаадып кылган.

Акы-дунма социалистиг ийи чурттарның специалистериниң чаагай үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазының чижектери —муң-муң. Ол кады ажылдажылганы ажыктың амыдырал боду бүзүрелдиг бадыткап турар. ГДР-ниң болгаш ССРЭ-ниң улустарының чаагай чоруунга бараан кылдыр экономикага, эртем болгаш техникага кады ажылдажылганы улам ыңай калбартырының тодаргай сорулгаларын ГСЧП-ниң X съездизиниң делегаттары база чугаалажып көөр.

ГДР. ГСЧП-ниң X съездизин республиканың судно тудугжулары көску чедиишкиннер-биле уткуп турар (чурукта). Беш чыл планын олар бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсеткен болгаш үлетпүр продукциязын бүдүрерин 38 хуу улгаттырган.

Бо чылдарда тудуп тургускан аңгы-аңгы хевирниң судноларының чартыындан хөй незиин Совет Эвилелинче чоруткан. Ростоктуң «Нептун-верфт» верфьте тудуп турар боду чоруур земснарядты башкарылганың электроннуг системазы-биле дериир. Ону база Совет Эвилелиниң чагыы-биле тудуп турар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ПОЛЬШАДА БАЙДАЛГА ХАМААРЫШТЫР

ВАРШАВА. (СЭТА). Шеригниң «Жолнеж вольности» дээр солуну антисоциалистиг туруштардан хөделип турар «Кос-кор» дээр хоралакчы организацияның политиктиг үүлгедиишкиннерин сойгалап, чүүл бижээн.

Польшаның улам ыңайгы хөгжүлдезиниң оруктары дээш чидиг демисел амыдыралдың барык бүгү талаларында чорупт турар деп, ол солун демдеглээн. Ол демиселде ийи шугум, удурланышкак ийи угланышкын таваржы берген. Чарлыышкынның тодаргай илергейлеттинген шугуму социализм күштериниң болгаш оон социалистиг польша күрүнениң туруп турар структуразын чоорту чок кылырынга кордал салып турар удурланыкчыларының аразынга эрткен.

Социализм принциптеринге хажыдыышкынны болдурган чылдагааннарны болгаш дөстерин чайладырынче, социал-экономиктиг болгаш политиктиг кризисти ажып эртеринче угланган программаны Польшаның Каттышкан ажылчын партиязы үндүрген. Социализм идеяларының ёзузунга дүүштүр чогумчудулганың болгаш улам ыңайгы хөгжүлдениң оруунче Польшаны киирер дээш принципиалдыг демиселди партия калбарткан.

Политиктиг ойнаашкынны күштелдирип, Польшада эрге-чагырганы ээлеп алырын кызыда берген күштер өске шугумда турар. Берге байдалды ажыглавышаан, Кос-кор социалистиг чаартылганың оруунга чүзүн-баазын моондактарны тургузуп турар. «Солидарность» дээр профкаттыжыышкынның марказы-биле хөделип турар ол чажыт ажылдыг организация эрге-чагыргаже кирер дээр бодунуң бодалын чажырбайн турар. Барыын талакы хоралакчы төптерге деткиттирген Кос-корнуң херек кырында бодалдары чүл дээрзин чурттуң чамдык хамаатыларының ам-даа билбейн турары хараадачыг. Иштиригдиг социал шуугаазыннары болгаш буруу суртаалдары дээш даштыкыдан акша-мөңгүнүң ол ап турар.

Делегейниң ийиги дайынның соонда тыптып келген политиктиг болгаш, шыныг чоруктуң принциптеринде турар бүгү-ле кижилер, социал болгаш политиктиг чаартылгаларның алыс утказын ханы медереп билген кижилер күрүнеге байдалды чүгле марксистиг-ленинчи партия катап тургузуп шыдаар дээрзин билип турар. Чуртту чаартырының болгаш ону экономиктиг кризистен үндүр тыртып алырының бажынга харын ПКАП Каттышкан тараачын болгаш Демократтыг партиялар-биле эвилелдежип алгаш туруп шыдаар. Ам коммунист бүрүзүнден дайынчы бүдүштүг чорук, партияны болгаш оон идеологиязын камгалаарда эрес-шудургу чорук негеттинип турар.

• • •

ВАШИҢГТОН. (СЭТА). Барыын чүктүң массалыг информациязының чепсектери болгаш чамдык албан кижилери Польшаны долгандыр байдалды чидиглендирип, чуртта байдалды чогумчударынга база амыдырал-чурттаалганы болгаш ажыл-ишти чогуур үнүнче шилчидеринге шаптыктаар дээш оон иштики херектеринге холгаарлаарын оралдажып турар. Оон-биле кады барыын талакы парлалганың төлээлекчилери боттарын боттары-ла аажок будулдуруп алган болгаш ПУР-га келгеш, Польша дугайында оларның бижип база дамчыдып турар чүвелериниң шыныг чорукка шуут дүүшпес болганынга ангаап турарлар. Чижээлээрге, «Вашингтон пост» солунунуң Польшада чап-чаа келген корреспондентизи-биле мындыг болган. Барыын чүктүң болгаш оон пропаганда чепсектериниң аажок чулчуруп чугаалап болгаш бижип, дамчыдып турары «хааш-шимээниг танкыларның» болгаш «шудургу удурланыышкынның» Польшадан көрбээнин ол журналист миннип бижээн.

ЮКЭ ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

БЕЛГРАД. (СЭТА). Югославияның Коммунистер Эвилелиниң ТК-зының пленуму болуп эрткен.

ТАНЮГ агентилелдиң дыңнатканын ёзугаар алырга, Косово автономнуг крайга (Сербия) болуушкуннар дугайында илеткелди пленум чугаалажып көрген. Албанияның националисчи лозуннарының адаа-биле корум-чурум чок чоруктар болгаш кудумчу чыскаалдары ол крайга чоокта чаа болган. Чыскаалдар киржикчилериниң болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар органнарның ажылдакчыларының аразынга мөгендежиишкиннер база болган. Оон түңнелинде чыскаалганнарның иштинден тос кижи өлүрткен, 57 кижи балыглаткан. Ийи милиционер база өлүрткен.

Илеткелди пленум бадылаан болгаш крайда байдалды чогумчалыг кылдыр экижидер талазы-биле хемчеглерни чүүлдүг деп санап көрген.

АП АГЕНТИЛЕЛДИҢ ДЫҢНАДЫЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Президент Р. Рейганның амы-тынынга халдаашкын кылыр планныг турган деп каразааш, 22 харлыг Э. Ричардсонну АКШ-тың чажыт албан черлериниң төлээлекчилери тудуп хоругдаан. АП агентилелдиң дыңнатканын ёзугаар алырга, президентиге кыжанган сөстерни бижээн чагаалар Ричардсоннуң чурттап турган бажыңындан тывылган. Ол чагааларның бирээзинде мынча деп бижээн: «Дж. Хинклиниң планын амыдыралга боттандырары-биле Вашингтонче чоруптум». Апрель 30-де Вашингтонга Р. Рейганның амы-тынынга Дж. Хинклиниң халдаашкын кылганы билдингир болгай. Ричардсон автобуска олуруп алгаш, Вашингтонче бар чорда, ону тудуп хоругдаан болгаш оон ап чораан 32 калибр хемчээлдиг октарлыг револьверни хурааган.

АКШ-тың чажыт албан черлериниң төлээлекчизиниң медеглээни болза: «Ам истелге чорупт турар, ынчангаш амгызында кандыг-даа тайылбырны кылып шыдавас бис».

Бөдүүн, биче сеткилдиг бо ажыл-ишчи-биле чугаалажып олура, оон бодунуң ажылын тергиин эки билирин, оон туржук экономиканың нарын айтырыгларын хандыр сайгарып чугаалап олурарын кижи сеткил хандыкшыл-биле дыңнаар. Бир катап оон бажыңынга ажыл ужурунда кире бердим. Оларның үш өрээл чаагайжыткан бажыңын дериг-херекселдер долган, черле ынчаш байлак шыырак амыдырап-чурттап орары илден. Ол кылып турган өг-бүле ажылын ара соксаткаш, өске өрээлде олурган өг-бүлезиниң ээзин кыйгыргаш, мени дөрже чалады. Чымчак креслога олура өг-бүлениң альбомнарын, оон ээлериниң янзы-бүрү шаңналдарын аажок сонуургап олурдум. Мээң мурнумда Рая, Петр Сумбааларының күш-ажылчы эрткен оруунуң кол-кол чадалары көстүп келди. Раиса Тартанаевнаның орден-медальдарындан аңгыда, ВЦСПС-тиң Хүндүлел бижии база бар. Өг-бүлезиниң эр ээзи Петр Семенович Сумбаа Кызылдың № 2 АТБ-зинде ам чээрби ажыг чыл ажылдап турар. Ол Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнатканын көргеш, күш-ажылчы бо өг-бүлеге чоп чоргаарланыр апаар дээрзин бодап олурдум. Ол аразында өске бир өрээлден незиз-биле дөмейи конгуг уруг үнүп келди.

— Бистиң улуг уруувус Римма-дыр. Оон бичези Ленинградта өөренип турар, арткан-нары школада — деп, Раиса Тартанаевна тайылбырлады:

— Хөй уругларны шуудадып деп чүве белен эвес.

— Бичии турда берге турган. Ам боларда чүү боор, кижини боттары азырап турар апарган. Эң бичиизи безин 12 харлыг.

Сумбааларның уруглары өскүлеп, ада-иезиниң күш-ажылчы оруун уламчылап эгелээн. Оларның улуу Кызылдың «Детский мир» магазининиң садыгжызы, ында комсомолчу-аныяктар бригадазының кежигүнү.

ОНГУ беш чылдың үшкү чылы — 1978 чыл төнүп турда, Кызыл хоорайның коммунистериниң ээлчеглиг конференциязы болуп эрткен. Оон бедик индиринден Раиса Тартанаевна санал берген. Ынчан ол беш чыл эгезинде алган хүлээлгезин ажыр күүсеткенин рапорттаан. Ол чылында Раиса Тартанаевна Сумбаа бодунуң онгу беш чылын доозупкан. Өскээр чугаалаарга, 9950 платьелерни хереглекчилерже даарап чоруткан. 1980 чылга чедир оон соонда арткан ийи чылда 5050 платьелерни даараш, ниитизи-биле онгу беш чылда 15000 платьелерни бүдүрүп үндүрүшкен. Ынча платьелер-биле оон өскен-төрээн чери Хорум-Дааның хөрээжен бүгү чурттакчыларын каш-даа катап солуп кедирип болур.

Бодунуң кызымак күш-ажылы-биле Раиса Тартанаевна 1978 чылда-ла он бирги беш чылдың үлүүнче кирип, үени мурнап олурган. Ол үеде мурнакчы ажылчынның арга-дуржулгазы чүгле республикага эвес, харын чоок-кавы хоорайларның, областарның кижээнгейин хаара туда берген. 1979 чылдың түңнелдери-биле ол «РСФСР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң тергиин ажылчыны» деп ат дээш социалистиг чарыштың тиилекчизи болганы — оон күш-ажылчы чедиишкиннериниң база бир көскү херечизи. Ол-ла чылын, күскээр кыжын Кызылдың даараныглга фабриказының моторист-даараныкчызы Сумбааның ажылының дуржулгазын болгаш оон аргаларын өөренири-биле адырлар аайы-биле дуржулга солчулгазын «Востоксибирь-швейпромнуң» каттыжыышкыны организастаан.

— Аалчылар хүлээп алырынга белен сен бе, Раиса? — деп, дуржулга солчур хүнүнүң бүдүүзүнде директор оон айтырган.— Фабриканың адын бодаар херек, сүрээдевейн ылаптыг чугаалаар сен. Бистер сеңээ идегээр-даа, бүзүрээр-даа бис — дээн.

— Харын ааи, канчаар чугаалаарын болап-ла тур мен. Кызыдар мен.

— Ажырбас-ажырбас. Эки белеткенип ал — дээш, директор чоруй барган.

Дуржулга солчурунуң школазынга Канскиден, Усольскиден, Красноярскиден, Читадан дуржулгалыг даараныкчылар келген. Оларга немештир Кызылдың бодунуң ажылчыннары база бар. Раиса Тартанаевна бодунуң ажылының арга-дуржулгазының дугайында чугаалавышаан, чамдык чүүлдерни херек кырында кылып тургаш көргүскен. Моон мурнунда хурал-суглаага чүве чугаалап чораан-даа болза, бо удаада Сумбаага дыка нарын болган. Ынчалза-даа сүрээдевейн-даа бодунуң мергежилин дуржулга солчулгазының киржикчилеринге тө каап берген.

СОВЕТ кижилер черле ындыг. Бодун бодавас, коллективи, чону, Төрээн чурту дээш ажылдап, чурттап чоруур. Ындыг бөдүүн ишчилерниң бирээзи тыва шевер дарганның уруу, бедик мергежилдиг ажылчын коммунист Раиса Сумбааның күш-ажылчы эрткен оруу ындыг. Оон бурунгаар бар чыдар оруу база-ла калбак делгем. Ол бүгүге улуг тура-соруқ, бүзүрел ында бар. Ынчангаш он бирги беш чылды база-ла хуусаа бетинде доозарынга ол долу бүзүрелдиг.

Чыл келген тулум-на Кызылдың даараныглга фабриказының күчүзү, бүдүрер продукциязының хемчээли, улгадып олурар. Онгу беш чылдың түңнели-биле коллектив, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Бо чедиишкинге хоочун даараныкчының үлүг-хуузу база киргенинге ол чоргаарланыр.

...Чимистиг үнүштүн болуун чемижин бергени дег, хоочун дуржулгалыг мурнакчы даараныкчының үлегер-чижээн эдерген күш-ажылдың шалыпчылары улам көвүдеп орары өөрүнчүг. Оон чемижи дүжүткүр болзун!

Ш. КУУЛАР.

КАДЫКШЫЛДЫҢ БҮГҮ-ДЕЛЕГЕЙ ХҮНҮ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Кадыкшылдың бүгү-делегей хүнүн делегей ниитилежилгези калбаа-биле демдеглеп турар.

Кадык камгалалының Бүгү-делегей организациязының уставы 33 чыл бурунгаар, 1948 чылда күштүг болган. Ол хүнге алдар кылдыр Кадыкшылдың бүгү-делегей хүнүн чыл бүрүде демдеглеп турар.

Кадыкшылдың бүгү-делегей хүнүнүң кол лозунун Кадык камгалалының бүгү-делегей организациязы чыл бүрүде тодаргайлап турар. Ол хүннүң бо чылгы лозуну — «2000 чылга чедир бүгү кижилерниң кадыкшылы дээш».

Кадыкшылдың бүгү-делегей хүнүн демдеглевишаан, делегейде ам-даа бир миллиард кижилер санитар талазы-биле багай байдалдарда чурттап турарын айтыр ужурлуг бис деп, Кадык камгалалының бүгү-делегей организациязының удуртулгазының кежигүнү Джоан Буш Каттышкан Нациялар Организациязының штаб-квартиразынга болган парлалга конференциязынга медеглээн. Ол кижилер кедергей ядыы байдалда чурттап турар.

Хөй күрүнелерде кадык камгалал хөгжүлдезиниң чавыс деңнели чоннуң, ылангыя бичии уругларның ортузунда аарыыр, өлүр чоруктуң көвүдээринге чедирип турар.

«2000 чылга чедир бүгү кижилерниң кадыкшылы дээш» деп лозуң бо талазы-биле бүгү-ле айтырыгларны ол үеге чедир бүрүн шиитпирлеп шыдавазы черле билдингир деп, Д. Буш демдеглээн. Кадык камгалал системазының болгаш социал-экономиктиг хөгжүлде деңнелиниң аразында дорт харылзааны ол айыткан.

Капиталистиг чурттарда улус массаларның эмнелге хандырылгазының болгаш «медицинаның капиталистиг индустриязының» ажык-кончаа дээш чазый чүткүлүнүң аразында чөрүлдээлер бар болуп турар. Амгы үениң медицина эртемнериниң бүгү чедиишкиннери ажылчы чоннарның кадыкшылын камгалаарынга бараан болур ужурлуг.

ӨӨРЕНИКЧИЛЕР ЧЫСКААЛЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Доминиканың Республиканың найысылалы Санто-Доминго хоорайны күштүг хөлзээшкиннер шыва алган. Ортумак школаларның хөй өөреникчилери кудумчуларже чыскаалып үнген болгаш транспорттуң шимчээшкинин моондактапкан. Санто-Домингонуң элээн каш районнарынга олар моондактарны тудуп тургускан. Чыскаалганнарны таратыр сывырар сорулга-биле оларга удур тускай полицияның кезектерин ыдалап чорутткан. Школачылар полиция отрядтарын даштар-биле соккулап, кылымал бомбаларны оларже октап турган.

Полицейжилер чыскаалганнарга удур соок чепсекти болгаш карак чажы төгүлдүрер хораннг гранаталарны ажыглаан. Сеглгү медээлерни ёзугаар алырга, элээди оолдарны полицейжилер каржызы-биле эттээн болгаш чыскаалдың хөй киржикчилерин тудуп хоругдаан.

Доминиканың Республиканың далай эртээлдеринге америк шериг корабльдериниң, оон иштинде «Джозефас Дэниэлс» деп ракеталыг крейсерниң келгенинге удурланыышкын чыскаалының киржикчилеринге удур эрге-чагыргаларның чоокта кылган дерзии үүлгедиглери өөреникчилерниң амгы чыскаалының болгаш хөлзээшкиннериниң чылдагааны болган. Чыскаалганнарны полиция мынчаарда боолаан болгаш школачы бичии уруг — Анхела Гусман өлүрткен, элээн хөй кижи балыглаткан.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

МАНАГУА. Бистиң чуртувуска болгаш революциявыска удур АКШ-тың чазааның агрессчи үүлгедиишкиннери никарагуа улус килеңнээшкини-биле бүрүү шаап турар деп, Улусчу социал-христиан партияның ында чарлап парлаан медеглелинде чугаалаан.

АКШ-тың чазааның агрессчи үүлгедиишкиннери америк империализмниң политиктиг стратегиязының чарылбас кезээ болуп турар. Оон алыс сорулгазы — Никарагуада революстуг чорудулганы божаңнадып баксырадыры болур деп документиде онзалап демдеглээн.

• • •

БЕЙРУТ. Сионистиг кижилерде хилинчектеттирген араб-палестиннерниң тереддери Иерусалимге митинг эрттиргеш, оон доозулганының соонда олар израиль эрге-чагыргаларының кара туразында аажылаашкыннарынга удурланыышкын илергейлеттинген чагааны КНО-нуң чиигине секретары К. Вальдхаймче чоруткан.

Израиль кара-бажыңнарда хоругдаттырганнарны администрацияның болгаш каргыс шагдааларның талазындан аажок хилинчектеп, хорамчылап, оларны кижизиг эвес байдалдарда тудуп, кандыг-даа эмчи дузазын оларга көргүспейн турар.

(СЭТА).

АЛГАП ЫРЛААН

Найысылал Кызылдың школачыларының бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези болуп эрткен, аңаа тос коллектив, мун ажыг школачы киришкен. № 7 школаның инструменталдыг ансамблин, ол-ла школаның нийти ырын, уран номчулга күүселдезин эки деп санап болур.

Кызылдың № 14 школазының өөреникчилери «Чон биле партия тудуш» деп литература-музыкалыг сценарийни көргүскени эки. Ук школаларның күүселделериниң шынары эки болган. Олар чогаалдан үзүндүлерни база сценажыдып көргүскеннер. Нийти ырны үш үнге тургускан.

№ 3 школа бо өөредилге чылында ажыттынган. Чаа коллективтиң бот-тывынгыр артистери көрүлдеге багай эвес белеткенген. Ылаңгыя танцы талазы-биле күүселделер бедик деңнелдиг болган. «Хемчиктиң чалгыылары», «Ээдек шыңгыраш», «Лимбилиг кыс» деп танцыларны эки тургускан.

Школа-интернаттың өөреникчилери көрүлдеге эки белеткелдиг келгеннер. Ийи-чаңгыстың ырыларын черле онзагай мергежилдиг күүсеткеннер. Раиса Дамдынның удуртулгазы-биле «Дамырак» деп танцыны уруглар мергежилдиг күүсеткеннер.

Школачыларның бот-тывынгыр уран чүүлүн сайзырадырынга киржип чоруур удуртукчуларга Галина Данзынны, хылдыг хөгжүм талазы-биле Кертик-оол Моңгуштуну, Попуу Кертик-оолду, нийти ыры удуртукчулары Юрий Потаповту, Анатолий Фирсовту, Тамара Леонтьеваны хамаарыштырар бис.

Чамдык № 4, 8, 15 ышкаш школа коллективтери көрүлдеге кошкак белеткенгеннер.

Моон соңгаар көрүлделер үезинде дараазында чүүлдерже кичээнгей салыры чугула. Хылдыг болгаш улустуң хөгжүм херекселдериниң ансамбльдерин байыдары чугула. Национал хөгжүм херекселдеринге ойнаарын түге шенеп болбазыл.

Танцы бөлгүмнеринче оолдарны хаара тудары чугула, бо көрүлдеге оолдар койчуг эвээш танцылааннар. Моон соңгаар шии бөлгүмнериниң ажылын сайзырадыры-биле школачыларның шии коллективтериниң көрүлдезин аңгы организастаарын өөренип көөрү черле артык эвес боор.

К. САГДЫ,
жюри кежигүнү.

Чаа ном

СОЛУН, ӨӨРЕДИГЛИГ РОМАН

Сураглыг кыргыс чогаалчы Чингиз Айтматовтуң чогаалдарынга ынак бис. Чүге дээрге кыргыстарның болгаш тываларның төөгүзү, амыдыралы, чаңчылдары дөмей, чогаалчының амыдыралды шын чуруп көргүзер талантызы бистиң чүректеривисти шагда-ла хаара туда берген.

«Новый мир» деп журналдың 11-ги дугаары номчукчуларның холунда. Чингиз Айтматовтуң «Чүс чыл ышкаш узун хүн» деп романын мун-мун номчукчулар номчуп каапкан. Ооң дугайында рецензиялар парлалганың төп органнарынга көстүп келгилээн. Оларның хөй кезии—Чингиз Айтматовтуң чаа романы совет чечен чогаалдың амыдыралынга көскү черни ээлээр деп демдеглеп, ук чогаалга бедик үнелелди берген.

— Бис бөгүн чаңгыс хемеде олуруп алган чоруп турар бис, а хемниң даштында кызыгаар чок космос делгеми—деп, Софияга болган чогаалчыларның Бүгү-делегей шуулганынга Чингиз Айтматовтуң сөстери романны номчаан соонда кижиниң сагыжынга дораан кирер. Өскээр чугаалаарга, бөмбүрзекте чурттап турар кижилер тайбыңга хумагалыг, болур, тайбың кожа-хелбээ чурттаар ужурлуг, а бир эвес дайынның халавы болур болза, шуут-ла «ат болганы ол—деп, чогаалчы ынчаар чугаалап турган.

Ооң чугаазының идеязы романда доннажып сиңе берген.

Романда авторнуң эге чүүлү бар. «Күш-ажылга ынакшыл кижиниң төлептиг чоруунуң демчээлдериниң бирээзи дээрзи бүгүдеге билдингир. Ол талазы-биле ап көөр болза, Едигей Жангельдин, ону билир кижилер Буранныг Едигей ёзулуг-ла ажыл-ишчи деп-даа алаар. Ол бистиң черивистиң дыңын тудуп чоруур кижилерниң бирээзи, бодунуң үези-биле доннап каан ышкаш харылзаалыг, үезиниң ёзулуг-ла оглу. Фронтучу, демир-орук ажылчыны Едигей чүгле холу-биле ажыл-ишчи эвес, а сеткил-сагыжы аажок буянныг кижи...

Империализмниң чаяаганы политиктиг, идеологтуг, сөөк-язы ылгаар шаптараазыннарның уржуктарындан кижиниң угаан-боданының кызыгаар чок челинишкиннерин амыдыралга долу ажыглаар арга чок апарчылары — XX вектиң төнчүзүнүң эң-не кударанчыг, удурланышкак чүүлдериниң бирээзи болур.

Бөгүн улустарның аразынга эш-өжээнниң болуп турары, чепсегленишкинниң эндере бүдүрериниче материалдыг курлавырларны, угаан-боданы чарыгдап турары кижиге удур эң араатанзыг үүлгедиишкиннериниң бирээзи апарган. Кижи төрелгетен тайбың кожа-хелбээ чурттап өөренип албаза буураар. Бот-боттарынга бүзүрешпес чорук, кижи төрелгетенниң чыргалдыг болгаш аас-кежиктиг чурттаарынга эң айыылдыг кыжаныышкын ол» деп, автор бижип турар.

Бо боданын бадыткап, автор чогаалчы практиказында бир-ле дугаар фантастиканы ажыглап, ону бүзүренчиг кылдыр чуруп бижээн. Черден ужуп үнген кижилер космос делгемнериниче улам ханылааш, өске бир планетада канчаар-даа аажок сайзыраңгай чурттап, дайын, ок-боо деп чүвени шуут билбес кижилерни тып, оларның-биле ужуражы бээр. Оларның Черже чалаар дугайында саналын космонавтылар телеграф-биле дыңнадыр. «Конвенция» дээр авианосецте туруп турар черниң төлээлери өске планетаның кижилерин хүлээп алырының орнунга, Черже чоокшулатпас чүүлдерни ракеталар-биле космосче алып үнүрер. Ында канчаар-даа аажок ханы утка, кижи төрелгетенге шыңгыы сагындырыг сиңнге берген. Романны номчуп дооскаш, чамдык черлерин, ылаңгыя күштүг боданнар сиңниккен одуругларын база катап номчуп, харын-даа демдеглел дептеринге ушта бижип олургулаар сен.

А Айтматовтуң өске маадырлары сарыг элезиннер шыпкан, амыдырал-чурттаары аажок берге Сары-Өзек деп черде, бичии демир-орук станциязында чурттап, ажылдап турар. Оларны улуг чурттуң ол-бо талазынче углаан поездилер делегей-биле харылзаштырган. Сары-Өзектиң ховуларынга чурттаар дизе сорук херек, а ол чок болза кижи шыдашпас. Ол улуг ховунуң ортузунда, ходуур мяш, пак суг чок (сугну демир-орук-биле эккээр турган). Боранлы Буранный деп станцияга Казангап биле Жангельдин ийи шылажып, бүгү назынында чурттап, өөрүшкүнү-даа, муңгаралды-даа үлежип чоруур.

Кижилерниң аразында ныры харылзаазын, амыдыралда болгаш ажыл-иште бар кандыг-даа өөрүшкүнү болгаш кударалды каш бажыңныг Боранлы Буранный деп станцияга келген, аңаа бичии-даа бол чурттап, хоочуннар-биле эдержип, эштенчип чораан кижилерниң салым-чолун тавартыр чуруп көргүскен.

Боранлы Буранный суурнужугаш кижилерниң ак-дүннамалышкы чоруунуң ортулуу кылдыр чуруттунган. Сары-Өзек делгемнериниң шинчилекчизи, улуг эртемден геолог Афанасий Иванович Елизаров-биле романның кол маадыры Буранныг Едигейниң аразында харылзаазы, найыралы арыг суг, аяс дээр-биле дөмей магалыг. Оларның кайызы-даа сагыш-сеткил талазы-биле туруштуг, идегелдиг кижилер.

Чингиз Айтматов тоол чугааларны бо чогаалында база-ла ажыглап турар. Ооң бир чижээ бо: Сары-Өзекке шагшаанда чурттап чораан эжелекчилер хостаалгазы, эрге-шөлээзи дээш демисежип үнген ийи чонну каржы-дошкуну-биле хинчектеп, дарлап чораан. Олар тудуп алган кижилерниң дүмбей мегелей кул кылыр алыры-биле бажының дүгүн шуут тазарты чүлээш, тевени соккаш, ооң кежиин бөрт хевирлиг кылдыр кескеш, изии-биле тас башка кедирип-чыпшыргаш хол-будун кинчилээш, мойнунга деңгү кедиргеш, хову ортузунга, кижи көрбес черге аппарып каар чораан. Ынчаар хинчектеткен беш-алды кижиниң чүгле ийи-чаңгызы диириг артар. Ол теве кежи изиг хүнге кургап катпаш, кижиниң бажын демир куржаг дег бүгү талазындан чыыра тыртып келир. Ол дег кадыг-дошкуун хинчектиг шаажылал чок. Ол шаажылалдан диириг арткан кижи кандыг-даа угаан чок, кижи дүрзүлүг диириг амытан апаар, сүдүн ээп өскен авазының-даа, алыс болуунуң-даа адын уттуптар. Ынчаар угаажындан чайладып каан кул кижини «манкурт» деп адап турган. Ол чүгле ээзин таныыр, ооң кыл дээн ажылын бүгү назынында кылыр. Найман-Ана дээр херээжен кижиниң Жоломан деп оглун шак ынчаар хинчектээш, угааны чок кул-манкурт кылып каан. Херээжен кижи күжүр оглун ховуга теве кадарып чорда тып алгаш, чугаалажырга адын-даа билбес, танывыс кижи болган. Бир-ле хүн кулдуң ээлери манкурттуң чанынга бир-ле кижиниң кээп турарын эскерип кааш, аңаа ча, согун тудускааш, келген кижиниң канчаар адарын, өлүрерин угаан-сарыыл чок оолга айтып бээр. Күжүр не Найман-Ана бир-ле хүн оглунга ужуражыр дээш чедип кээрге, ол төрээн иезин ча-биле адып каар. Иениң бажынга чораан ак аржыылы черже дүжүп бар чорааш, куш болуп хуула бергеш: «Кымның оглу сен, сактып көр? Адың кым ийик? Сээң ачаңны Доненбай, Доненбай дээр» деп сөстерни алгырбышаан дээрже ужуп үне берген. Ол тоолчургу чугаа. А Сары-Өзектиң делгемнеринге Доненбай деп куш ынчаар тывылган, ол ам-даа «Доненбай, Доненбай» деп алгырып чоруп турар деп автор бижээн.

Романда чамдык үлегер-домактарны тааттыг номчуурарга тывазы аажок, оларны очулдурукчу чокка-ла кижи билип алтар. Ооң чижээ бо: «Мал неси кудайдан» деп ада-ларывыстың үлегер чугаазы бар деп автор бижээн. Ооң «Мал ээзи кудайдан» азы «малдың ээзин кудай чаяар» дээн утказын тыва номчукчу билип орар. Ындыг чижектер романда хөй.

«Чүс чыл ышкаш узун хүн» деп романны номчуңар. Өөредиглиг, солун-даа чогаал болду.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

КОЛ НЕГЕЛДЕНИ БОДУНГА САЛЫР

(Шүлүктер сайгарылгазының орнунга)

Бүгү совет улустуң хей-зыдын улам көдүрген СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарында амыдыралдың янзы-бүрү адырларының айтырыглары тодаргайы-биле чырыттынган болгаш он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде, шынарлыг болгаш негелделерге дүгжүтүр бүдүрүп кылырынче кижи бүрүзүн кыйгырып турар.

Ооң иштинде литература, уран чүүлге хамаарылгалыг ажылдакчыларга дорту-биле чугаалап каап, оларга чалгын, чүт болур, ажыл-ижиниң уткашынарынче, ооң улусчу болурунче сагыш салган, буруңгаар сорулгаларже орук айыткан одуруглар хөй болуп турар.

Чогаалдарны чаа-ла эгелеп бижип чоруур-даа, чонда шагда-ла сурагжаан-даа чогаалчыларга негелде чаңгыс. Кол-ла сорулга оларның бижээн чогаалдары совет улустуң амыдырал-чурттаалгазы-биле ханы харылзаалыг болгаш ону шынныы-биле чуруп көргүзеринде дээрзи билдингир.

Үстүнде киирген сөстерни үндезин кылгаш, «Шын» солуннуң редакциязынга сөөлгү үеде кээп турар шүлүктерниң чамдыктарынга доктаап, моон мурнунда кылып турган сайгарылгаларывыстан бир янзы чуганы кылдывыс. Чүл дээрге, ук шүлүктерниң авторлары чогаал бижиир талазы-биле аңгы-аңгы дуржулгалыг болгаш назы-хар талазы-биле ылгалдыглар.

Бистер чижек кылдыр алгылаан строфаларывыстың грамматиктиг-даа, стилистиктиг-даа частырыгларын этпедивис. Оларны авторлар болгаш номчукчулар эскерип кааш, түңнелди үндүрүптерлер дээрзинге бүзүреп каалы.

Өвүр районнуң Хандагайты суурда Михаил Дуюнгар «Ачамга» деп шүлүүнде ажы-төлү дээш ала кижиниң сагыш салып чоруурун, а уругларының ону утпайн өөренип, демей-ле төрээн уязы «чадыр өөнүң эжини ажып, чаныш кээриниң» дугайын бижип турар. Ында мындыг строфа бар:

«Кадыг ишке шалып тургаш
Харын бисти дуза чок деп
Чемелексей бээр-даа боор
сен
Сээн оон-на чөптүг болгай».

Н. кезектиң дайынчызы Маадыр Доюндуп «Сеткил ыры» деп шүлүүнде төрээн чери — Теректигин мактап турар:

«Бодум хиним шыгжаттынган
ие черим
Бойдузум суун амданнанган
Теректигим»

Тес-Хемниң О. Шынаа суурда С. Артына «Авамга» деп шүлүүнде мындыг одуругларны киирген:

«Аадып чайгаан улуг үүлен
Анаа хилис барбаан авай.
Эртем-сургуул доозуп алгаш
Эмнеп, шинчип чор мен
авай».

Улуг-Хем районнуң Хайыракан суурда К. Натпий-оол кыжын оттулар чүүлүнче чайын сагыш салып, белеткеп албас, а чогум кыш дүжүп кээрге, бичии шанакчыгаш сөөртүп алгаш, таныш одакчыларын дүне эргигилей бээр кижиниң багай чаңчылын дамчыштыр ындыгларны сойгалап турар.

«Одакчылар шупту өннүүү
Оларга ол уйгу бербес
Кожам кыжын шанаап
сөөрткеш
Хондур эргээн келир кижи».

«Амыдырал шылгалдазы» деп шүлүүнде Сут-Аксы ортумак школазында өөредилге эргелекчизи Каң-оол Ондар:

«Чуртталгаже кирер оруун
ужук тыртып
Сургуулдар-даа аттестатка
билиин шенээр.
Ынчалза-даа сеткилимге
артып калыр
Ындыг онза уттундурбас
шылгалда бар».

Ол дээрге, маадырның ленинчи комсомолдуң кежигүнүнге кирер дээш бодун шылгаттынып турганы болур.

«Көргенин-не өттүнүксээр
Көңгүс дөспес чаны чаннаар
Чаптанчыг чаш хензиг оглум
Чаа-ла бир хар беш-ле
айлыг»

Мындыг строфалар киирген «Дөскел чокпай» дээр шүлүктү Чадаана хоорайдан М. Даш-оол чоруткан.

Ол-ла хоорайда Александр Моңгуштуң «Соңга баарынга бодалдар» деп шүлүүнде дараазында одуруглар кирген:

...Хырааланган соңга өттүр
ойбак черден
Кышкы арыг чурумалын
көрүп тур мен.
Оран-чурттуң каазын шимеп
аян киирген.
Ожук шыпкан ыяштар
шупту чараш-тырлар».

«Мээн бо шүлүктеримниң чедер-четпес талаларын, частырыгларын эткеш чырыкче үндүрерин диледим» деп, эдерничи чагаазы-биле, Мөңгүн-Тайгадан Орлан Биче-оол «Күзелим сен», «Мөңгүн-Тайга» дээр шүлүктерин редакцияже аткарган.

«Кылаң баштыг Мөңгүн-
Тайгаа
Кызыгаар чок ынак-тыр мен.
Ынчаңгаштың Мөңгүн-Тайга
Ынакшыыр мен, чоргаараар
мен».

А «Күзелим сен» дээр шүлүкте:

«Эки, бакты хөөрежир
Эжим сени утпас-тыр мен
Эжишкилер болганывыс
Эге класс партазы-дыр»—
дээн одуруглар бар.

Эгезинде бижип алганывыс ёзугаар, чижектерде киирген шүлүктер строфаларының (дөрт одуругларның) кандыг-даа частырыгларын этпедивис. Ол авторларның моон соңгаарты ажылдарынга дузалыг болуру чугаажок.

Чамдык авторлар чогаалдарын парладып алырындан аптыда, чогаал бижиириниң аргаларын оларга айтып, сүмелээрин дилээн чагааларны редакцияже бижип турар.

Аңаа чижек кылдыр бир авторнуң чагаазындан үзүндүнү киирдивис:

«Шүлүк бижииринин аргаларын база оон ынай-даа бичии хемчээлдиг рассказтар, чечен чугаалар бижииринин аргаларын меңээ айтып, сүмелээрин силерден диледим».

Маңаа кандыг харыы берип болурул?

Бирээде. Районнар бүрүзүнде республикада билдингир, боттарының номнары чырыкче үнгүлээн авторлар чыл бүрүзүнде арбыдап турар. Оон-биле чергелештир чер-черде литература бөлгүмнери тургустунуп турар. Ук бөлгүмнерниң кежигүннери боттарының бижээн чогаалдарын бөлгүмнерниң кичээлдеринге сайгарып турар. Автор кижи суурунда тургустунган бөлгүмге идепкейлиг киржип, литератураже эге базымын кылза, аңаа ажыктыг болур.

Ийиде. Чамдык авторларның чаңгыс черде «тепсеп» турары хомудаанчыг. Оларның аразында шүлүктерниң баштайгы чыындызы номчукчуларның үнелелин ап четтигипкен авторлар база бар.

Солун редакциязында ажылдап турар улус автор кижиниң чоруткан чогаалын «эдип-чазап» үндүрүп болур дээр сагыштыг хөөнден дарый чарылганы ажыктыг.

Үште. Автор бүрүзү бодунга шыңгыы негелдени салыр, амыдыралдың бүгү талазын шынныы-биле көргүспушаан, чогаалдарының утка-шынарын улам тодаргайлаар айтырыгже чогуур кичээнгейни угландырары эгелеп-даа чоруур, хоочун-даа чогаалчылардан кажангызында артык негеттинип келген.

Д. МОНГУШ.

Шаанда болза, көшкүн амыдыралдыг Тыва черге чаңгыс кижиниң сарыннаалыын часкарып, арт-сыннарга, тайга-таскылдарга, хову-шөлдерге ара боглуп чораан арат кижиниң хөөмей, сыгыт уран талантызы депшилгелиг амгы совет үеде делегейниң улуг-улуг культура төптеринден чаңгылаанып, янзы-бүрү нация улустарны кайгадып турар апарган.

Амгы үеде хөөмей, сыгыт хөйнүң таалалы болу берген. Бистиң республиканың эртем-методиктиг төвүнүң хөөмей-сыгытчылар санында 110 ажыг кижи бар.

Республикада сураглыг «Сыгырга» ансамблиниң үлегери-биле Алдан-Маадыр, Бора-Тайга, Чыраа-Бажы, Ак-Туруг, Бай-Тал школаларында бичии оолдарның хөөмей-сыгыт бөлүктерин тургускулаан. Чоннуң ортузундан уран салым-чаяаны-биле онзаланып үнүп келген хөөмей-сыгытчыларны ажылчы чоннуң уран чогаадылга фестивальдарынга хөйү-биле кириштирип турар. Ол чорук болза, чоннуң уран талантызын үнелеп көрүп турарының боттуг бадыткалы болур.

«Сыгырга» ансамбли чоокта чаа делегей улустарының уран чүүлүнүң Москва хоорайга эрткен телевидение фестивалынга чедиишкинниг киришкеш келген.

ЧУРУКТА: «Сыгырга» ансамблиниң бөлүк артистери.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Агаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга шокар булуттаар, чамдык черлерге өл хар холумактыг чаъс чаар. Мурнуу-чөөн углуг хаттың дүргени секундада 7—10 метр чедер. Агаарның температуразы 7-10, чамдык районнарга 0-5, Кызылга 10-12 градус чылыг болур.

КИНО

АПРЕЛЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Элезинниг ховунуң ак хүнү»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узатkан) 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Киискээн гусарларның эскадрону»** (2 сериялыг) 9.30, 14.10, 17.20, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Шагда-ла эрткен хүннерниң комедиязы»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узатkан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Киночымыңды** 10.00, **«Руслан болгаш Людмила»** 13.10, **«Начальник турган болзумза»** 16.00, 17.50, 19.40 (узатkан) шактарда.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

Тыва АССР-ниң бүдүрүлге-техниктиг харылзаа эргелели экономистти, улуг бухгалтерни, машинакчыны, электриктиг харылзаа албанының улуг инженерин; ол-ла албанның бүдүрүлге лабораториязынга инженерлерни; автоажыл-агый килдизиниң начальниин ажылдаары-биле чалап тур.

АЙТЫРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 53, телефоннары 2-48-12, кадр килдизи.

Тываның дуржулга-мелиорация станциязынга дуржулгалыг машинакчыны ажылдаары-биле чалап тур. Шалыны айда 120 руб.

АЙТЫРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай. Трудовая кудумчузу, 3. Телефон 2-42-16.

Тываның кедээ ажыл-агый техникумунга сантехник негеттинип тур. Квартира-биле хандырар.

АЙТЫРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 5. Телефон 2-36-04, 2-56-93.

ТВ

АПРЕЛЬ 10-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Бистиң биле кыл, бистиң дег, бистиңден артык кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 10.05 — Соңгу чүктүң орус ырларын Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус улустуң үлегерлиг нийти ыры күүседир. 10.35—«Диириг амытаннар делегейинде». 11.35 — Медээлер. 11.40—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Социалистиг чурттарның космос экипажтарының дугайында документалдыг фильмнер программазы: «Вьетнамның космос оруу», «Чаңгыс орбитада». 15.35 — «Аныяктарның уран чогаадылгазы». 16.05 — «Москва болгаш москвачылар». 16.35 —ССРЭ-ниң гандбол чемпионады. Эр улус. «Буревестник» (Тбилиси) — «Гранитас» (Каунас). Тбилисиден дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

17.15 — Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң «Аржаан» агитбригадазының концерти. 17.45—Телемедээлер. 17.55 — «КАИ экраны». 18.20 — Телемедээлер. 18.35 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.40 — Бөгүн делегейде. 18.55 — «Гагаринниң сылдыстары». Фильм-концерт. 19.15 — «Часкы хүн деннежилгези». Уран-чечен фильм. (ЧССР). 20.30 — «Үе». Информастыг программа. 20.55 — Космонавтика хүнүнге болгаш ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Ю. А. Гагаринниң башкарганы бирги «Восток» космос корабльның ужудуп үнгениниден бээр 20 чылынга турааскааткан байырлыг хурал болгаш концерт. Эвилелдер бажыңының Колонналыг залындан дамчыдылга. 01.00—01.10 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.15 — Улустуң хөгжүм херекселдериниң үнү. Гитара.

КЫЗЫЛДАН

18.40 — «Тываның экраннарында». 18.55—20.05 — «Суурлаларда чалбырааштар». Уран-чечен телефильм.

ТӨРЭЭН ТЫВАВЫСТА

В. СЕМЕНКОВИЧИНИҢ «ЧАСКЫ ДАМДЫЛАР» болгаш «БАЛЫКЧЫЛАР» деп фотоэтюдтары.

Редакцияның адрези:
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 929

СОЛУН НЕДЕЛЯДА
6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгның херектерниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00524